

Az 1736 és 1739 közötti törökországi háborúk.

A második (1738.) hadjárat évi.

I. Általános helyzet.

Az előző (1737.) hadjárat évi a császári fegyverek súlyos vereségével végződött. Nis várának visszafoglalása után egyedül Úzsice maradt osztrák kézen. Ez egymagában sovány vigasz volt, a veszteségekkel szemben. Érkölcsileg keveset, hadászatiilag pedig jóformán semmit sem jelentett. A külvilágtól s a támogatás lehetőségétől teljesen elzárva, maroknyi, mintegy 200 főnyi őrségével, jelentéktelen sziget volt a háborgó tenger közepette. A császári seregek visszavonulása után, a Száva és a Duna jobbpartján, a fegyverek jogán a török lett az úr. Bosznia és Szerbiának a passzarovici béke értelmében még császári fennhatóság alá tartozó tartományait ez év elején keresztül-kasul szeltek a pusztító s rabló török seregek. Az útjukba eső megerősített kisebb helyeket, palánkákat megrohanták s helyőrségüket egyszálíg felkoncolták.

A szövetséges cári Oroszország háborús mérlege sem volt különösen biztató a jövőt illetőleg. Bár seregeinek hadműveleteit összehasonlíthatatlanul több szerencse kísérte — 1736-ban Azovot és Perekopot, 1737-ben pedig Ocsakovot foglalták el — azok a súlyos veszteségek azonban, melyek e győzelmeket kísérték, az eredményt kellő értékére szállították le. Münnich tábornagy mintegy 54.000 főt kitevő seregéből például, 1736-ban csak 20.000 tért vissza a Krimi-félszigetről. A hadakozás az anyaországtól távolfekvő, hatalmas kiterjedésű Fekete-tenger menti pusztaságokon rendkívüli nehézségekkel járt.

Érthető, hogy mindkét szövetséges udvarban a nagy bizakodást nyomon követő lehangoltság lett úrrá. A titokban lappangó bizalmatlanság most már kifelé is megnyilvánuló ellenszenvvé fejlődött, s a két szövetséges — amint az ilyen esetekben szokás — kölcsönösen egymást okolta az első hadjárat évi eredménytelensége miatt.

A császári hadvezetőség főleg azért panaszkodott, mert az orosz hadsereg az 1737-i háborús évben csak Ocsakov

ostromára szorítkozott. Utána tétlen maradt s ezáltal lehetővé tette azt, hogy a törökök erejüket gyorsan átcsoportosítva, még ez év kora őszén a császári seregek ellen fordulhattak.¹ A cári udvar ezzel szemben a császári seregek kudarcának tulajdonította, hogy győzelmeit kellőképp gyümölcsöztetni nem tudta. A porta Bosznia és Szerbiában elért hadisikereire támaszkodva, most már nehezebben volt kapható engedékenységre, s a cári fegyverek által a Fekete-tenger mentén kivívott tényleges helyzetet eleinte nem akarta elismerni a béketárgyalások alapjául.

A nehézségek ellenére a béketárgyalások, nyíltan vagy titokban, tovább folytak. Ausztria közvetítésére még az előző év derekán összeült niemirovi kongresszusnak 1737 őszén történt eredménytelen lezárása után ugyanis Franciaország jelentkezett békeközvetítőül. A tárgyalások vezetésével konstantinápolyi követét, Villeneuve örgrófot bízta meg.

A bécsi udvar ekkor már lemondott nagyszabású terület-hódító céljáról. Megelégedett volna a passzarovici béke egyszerű meghosszabbításával is. Csakhogy most a törökök köttették meg magukat. Jegen Mohammed, az új török nagyvezér, Erdélyt, Belgrádot és Temesvárt követelte. Ilyen feltételek mellett természetesen békéről nemigen lehetett szó. A porta egyébként sem vetett különösebb súlyt az Ausztriával való kibékülésre. Semmikép sem tudta elfelejteni azt a kétszínű játékot, melyet a bécsi udvar a háborút megelőzőleg, a békeközvetítő álarca alatt véle szemben játszott. Inkább Szentpétervár felé mutatkozott valamivel engedékenyebbnek s azon volt, hogy megtorlásul Oroszországot Ausztria mellől elszakítsa.

Ez utóbbi indíthatta Ostermann grófot, a nagyhatalmú orosz kancellárt arra, hogy a többé-kevésbé nyíltan folyó békealkudozásoktól függetlenül, a cárnő háta mögött a portával titkos béketárgyalásokba bocsátkozzék. A közvetítő szerepét az Ocsakov elfoglalásával orosz hadifogságba került török várparancsnok töltötte be.

Bécsben azonban tudomást szereztek a megindult orosz-török, titkos tárgyalásokról. A gyanú egyébként is már régóta lappangott a császár környezetében s a Szentpétervárról érkezett bizalmas jelentésekre egyszerűen lángot vetett. A hűtlen szövetséges elleni elkeseredés alaposan felkavarhatta

---

¹ „Wir bedauern nur herzlich, daß die ganze Campagne Russischer Seiths in Vier einzigen Operations tagen bestanden und deswegen nicht allein die ganze last des Kriegs auf Ihre Kays. May. Armée hinüber gefallen seye, sondern auch durch die inactivität deren Russen die Tartaren selbst lufft überkommen hätten sich gegen die Kays. Länder zu wenden...“ (*Bécsi Staatsarchiv: Turcica 1737; F. 105/b.*)

a kedélyeket. Erre kell következtetnünk abból a tényből, hogy az egyébként megfontolt s óvatos III. Károly ez év március 26-án kelt és Anna cárnőhöz intézett levelében, leplezetlenül feltárta aggodalmát és a titkos béketárgyalásokra vonatkozólag nyílt választ kért.

A cárnő, korlátlan hatalmát hangsúlyozva, büszke és szenvedélyes hangon utasította vissza a szemrehányásokat: „... A gyanúsítás csak olyanoktól származhatott — írta többek között válaszában — akik szövetséges viszonyunkat irigylik. Szuverén uralkodói voltom kizárja azt, hogy minisztereim tudtomon kívül cselekedjenek. Különösen fáj, hogy Felsőged az ily rosszindulatú, kitalált mende-mondáknak több hitelt ad, mint az én ismételt ígéreteimnek, holott én ezeket eddig becsületes tettekkel valóban be is váltottam. Franciaországgal szemben tekintélyes hadtesttel segítettem Felsőgedet. Addig a török vállalkozáshoz sem fogtam, amíg a béke Franciaországgal létre nem jött... Arra különösen gondom lesz — folytatta tovább — hogy az általam kezdett háború súlyát Felsőged számára, amennyire az emberileg lehetséges, megkönnyítsem és becsületes és hű szövetséges értesemnek kézzelfogható bizonyítékait adjam... Felsőged nélkül márcsak azért sem fogok békét kötni, mert erre a multban soha nem gondoltam, és egyébként sem szoktam szövetségesemmel ily módon elbánni...” Ez a cárnő levelének első része. A második még ennél is szenvedélyesebb hangú. A gyanúsítások önérzetes visszautasításából éles támadásba megy át. Ausztria Franciaország békeközvetítését a nélkül vette igénybe, hogy szövetségestársát erről előzőleg értesítette volna. Eljárása természetesen most kapóra jött: „A bevonásom nélkül létrejött diplomáciai lépés után — írta a cárnő — jogosan ugyanarra gondolhattam volna, mint amit Ön tételezett fel rólam. Felsőgedbe vetett bizalmam azonban tiltakozott az ilyen meggyanúsítás ellen, annál is inkább, mivel lehetlennék véltem, hogy az ilyen különbéke Felsőged javát szolgálná...”²

Ez a levél, mely a két szövetséges udvar között fennállott viszony leghűbb tükre, egyszeriben megtette hatását. Bécsben belátták, hogy túllőttek a célon. A cárnő meggyanúsításával alig jóvátehető hibát követtek el. Olyat, mely esetleg a két szövetségest összekötő amúgyis gyöngye szálakat végkép elszakíthatja. Ez pedig végzetes lehetett volna Ausztria számára. Különösen most, amikor a török engesztelhetetlen ellenségnek mutatkozott. Kellemtlenné tette a helyzetet az, hogy a bécsi udvar pozitív bizonyítékaival nem léphetett elő,

² Bécsi Staatsarchiv: Turcica 1758; F. 104.

mert ezzel szentpétervári bizalmas embereit szolgáltatta volna ki. Tovább bonyolódtak a szálak azzal, hogy az ügyes és merész Ostermann gróf ellentámadásba kezdett. A bécsi udvar gyanúsítását a cárnő személye és uralkodói tekintélye ellen irányult sértésnek igyekezett feltüntetni. III. Károly természetesen hevesen tiltakozott tettének ilyen célzatos és ferde beállítása ellen.³ Ostein gróf, a szentpétervári császári követ szigorú utasításokat kapott, hogy Ostermann intrikáit minden eszközzel igyekezék ellensúlyozni.

A bécsi udvar a cárnő ünnepélyes hűségigéretére megnyugodva, különösen fontosnak látta, hogy a szövetségesével való jóviszonyt semmi meg ne bontsa. Szentpétervári katonai megbizottját, Bärenklau ezredest, akinek az orosz hadseregről írt nem éppen hízelgő jelentése véletlenül az egyik cári tábornok kezébe jutott, az orosz hadvezetőség közbelépésére teendőitől tüstént felmentette.⁴

Igaz, hogy minden oka megvolt arra, hogy szövetségeséhez különösen ragaszkodják. Erre figyelmeztették őt elsősorban azok a török földről érkező bizalmas jelentések, melyek területét komolyan fenyegető, nagyobbszabású politikai és katonai készülődésekről számoltak be.

II. Rákóczi Ferenc 1735 tavaszán bekövetkezett halála után, idősebb fia, József már 1736 decemberében váratlanul megjelent Törökország földjén. Gallipoliban történt partraszállása után Rodostóba, majd Konstantinápolyba látogatott el, azzal a céllal, hogy a közelgő háború esetére szolgálatát a portának felajánlja. A török fővárosban Bonnevalnál szállt meg. Vendéglátójáról tudnunk kell azt, hogy ez a török tábornok előzőleg a császári hadsereg altábornagya s az Udvari Haditanács tagja volt, akit többek között Spanyol- és Franciaország javára elkövetett állítólagos kémkedése miatt, az osztrák haditörvényszék halálra ítélt, s csak legfelsőbb kegyelemmel hagyhatta el Ausztria földjét. Kiutasítása után

³ „Absonderlich da Wir mit größten Verwunderung und nicht minderem leyd wahrnehmen müssen, daß Graff Ostermann der Czaarin Liebden fälschliches beýgebracht habe, als ob Wir in dero treue standhaftigkeit ein misstrauen gesezet, solches vor der Welt zuerkennen geben und so gar die aufmerksamkeit ausser acht gelassen hätten, welche ihr als einer Souverainin gebührete...“ (III. Károly levele Ostein grófhoz. *Bécsi Staatsarchiv*: Turcica 1738; F. 104.)

⁴ Ocsakov körülzárásánál jelenvolt Bärenklau az ostrom lefolyásáról, illetve a cári hadsereg magatartásáról többek között ezeket jelentette Bécsbe: „Ja wie wir angerückt seyn, flogen zwoy Canon Schüsse über das Zarische Regiment, welches sämmtlich auf die Erde fälle, wie wir den 5-ten July anrückheten, und die Arnauten gegen uns avancirten, solte das susdalische Regiment die Picquen fällen, und hielten sie es alle hoch, und wußte keiner wie Er es halten solte...“

(*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1757, 592: 1754—4—29.)

Törökország szolgálatába állott, ahol mohamedán hitre átterve, tehetsége révén rövidesen magas katonai méltóságra emelkedett. Új környezetében azonban Ausztria halálos ellenségévé esküdött fel s az új háború előestéjén minden lehető elkövetett, hogy annak bekövetkezését egyengesse. Mint az Udvari Haditanács volt tagja jól ismerte a császári diplomácia keleti hódító céljait s már ebben az időben megérezte azt, hogy Bécs nemigen fogja elmulasztani a kedvező alkalmat. Az 1726-ban kötött orosz-osztrák szövetségi szerződésnek valószínűleg eleget fog tenni, a háború tehát emberi számítás szerint elkerülhetetlen. Erre a feltevésre épített akkor, amikor jóelőre számolva a következményekkel, a fiatal Rákóczival lépett összeköttetésbe, s őt a török vezetőkörök tudtán kívül, a saját felelősségére. Törökországba hívta.

Figyelmeztetése azonban süket fülekre talált. A török vezető férfiak ekkor még irtóztak attól a gondolattól, hogy egyszerre két nagyhatalommal mérjék össze fegyverüket. Ezen kívül vakon bíztak a közvetítőül fellépett császári udvar békés szándékában is. A fiatal Rákóczit Bonneval beajánlása után is kellemetlen vendégként fogadták s megfelelő pénzbeli támogatás után sietve Rodostóba küldték vissza.⁵

Bonnevalt a megíúsult próbálkozás nem kedvetlenítette el. Minden erejét latbavetette ezután is, hogy a törököket, a számítása szerint elkerülhetetlen háborúra előkészítse. Rákóczival tovább is összeköttetésben maradt s a jövő teendői felől már ekkor megállapodtak. Elhatározták, hogy a fiatal fejedelemjelölt háború esetén a magyar katonaszökevényekből és bujdosókból alakított szabadesapattal, valamint a porta által rendelkezésére bocsátott nagyobb sereggel Erdélybe fog törni.

Az események Bonnevalnak adtak igazat. A császári csapatok 1737 nyarán szinte meglepetésszerűen rontottak a Törökbirodalom területére. A porta egyszeriben észbekapott. Most már ő hívta a fiatal Rákóczit Konstantinápolyba, ahová ez kíséretével együtt szeptemberben érkezett meg. Október 7-én a kajmekám fogadta, december 3-án pedig a szultánnál jelent meg ünnepélyes kihallgatáson.

⁵ „...Der junge Ragozy ist auf einem francös. Schiff anfangs in Gallipoli so dann in Rodosto und endlich in Constantinopel, all wo er sich bey dem Bonneval einlogiret hat à l'incognito zum Vorschein gekommen, er fordert von der Porten Schuz und charactermässige Verpflegung; der Schuz solle ihm ad interim zugestanden, die Verpflegung aber rund abgeschlagen worden seyn. Unterdessen, nachdem er den Caimicam Passa privatim besucht hat, seynd ihm 1000 piastres auss hiesigem aerario bezahlet worden, — worauf man ihm anbefohlen, umb dem Kay's. Hof keine ombrage zu geben, wieder schleunigst nacher Rodosto zurückzugehen...” (Talmann jelentése. *Bécsi Staatsarchiv: Turcica 1737; F. 105/a.*)

A tanácskozások eredményeképp Rákóczi és a porta között 1738 január 20-án egyezség jött létre, melyben a szultán Rákóczi Józsefet Erdély fejedelmének és Magyarország vezérle fejedelmének ismerte el, segítséget és támogatást ígérve neki. Rákóczi ellenszolgáltatásul arra kötelezte magát, hogy Magyarország és Erdély főhatalmához jutva, ő és ivadékai szükség esetén, a határokon belül 10.000 főből álló erdélyi és 100.000 fő erejű magyarországi hadsereget bocsátanak a Törökbirodalom rendelkezésére, a határokon kívül pedig Erdélyből 10.000 és Magyarországból 30.000 főnyi hadsereg csatlakozik saját költségén a török haderőhöz.⁶

Rákóczi az egyezmény megkötése után először Csernavodába, majd április elején Viddinbe költözött, hogy munkához lásson. A Bonnevallal folytatott megbeszélés és a törökökkel kötött egyezmény alapján még ez év elején Konstantinápolyból a magyarországi és erdélyi rendekhez kiáltványt intézett, melyben azokat csatlakozásra szólította fel. Ezt most nyomon követte egy újabb, meglehetősen tört nyelvezetű német kiáltvány, mely a császári hadsereg tisztjeit és legénységét magasabb zsold és előléptetés, továbbá magyar kiváltságok és birtokok ígéretével átpártolásra csábította.⁷

A bécsi udvar ismerve a Rákóczi név varázsát, egyébként is meglehetősen súlyos katonai és politikai helyzetében az eshetőségekkel számolva, szigorú ellenrendszabályokat lép-

⁶ „... ex parte perpetui Ottomanici Imperii in Principem Transilvaniae, et Ducem Hungariae acceptatur, et Divina favente gratia ex parte Imperii Ottomanici Regno Hungariae et Principatui Transilvaniae altéfatus Princeps constituatur, succursus et protectio praebebuntur, et ad confirmationem negotiorum eius auxilium suppeditabitur... Praefatus Princeps et Ejus Successores et omnes sub potestate eorum existentes ipsius adhaerentes debent promittere et se obligare, quod Ottomanici Imperii Amicorum Amici, Inimicorum Inimici, invariabiliter erunt et necessitate ita exigente Incolae Transilvaniae inter Confinia et prope loca confinialia cum viginti millibus Militum ad Bellum aptis, et extra Confinia illorum cum decem Millibus Militum et Hungariae Incolae inter Confinia et prope limites illorum cum centum Millibus Militum aptis ad Bellum, et extra confinia cum triginta Millibus Militum cum propriis illorum expensis ad servitia bellica Imperii Ottomanici se applicabunt“.

(*Bécsi Staatsarchiv*: Kriegsakten; F. 527.)

⁷ „... Wür mit aufrichtiger geneigung Versprechen Nach deme sie seith in unsere Dienste betaitigen und zu unss kommen werden, sollen die Ober Officier Heher promovirt werden mit Verbesserung ihrer bezahlung die gemainen sollen auch ihr bezahlung Hier doppelt bekomen darüber sollen der Preiss Pferde und gewerss hir auch ergelten und ein jeder so ess meritiren wirt soll promovirt werden... Nach volbrachten Krieg aber solen sie vor ladsleit des kenigreichs Ungarn erkennen, mit Recht und der Ungrischen privilegien beschenket werden, wie auch eine Erde zu besitzet zu bekommen...“

(*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 409; 1738—3—4.)

tetett életbe. Helyzetét lényegesen megkönnyítette az, hogy az ellenfele táborában történt eseményekről, egyrészt konstantinápolyi követe, Talmann báró, másrészt jól megszervezett kémhálózata útján, meglehetősen pontosan s még idejében értesült. Egyik Szilágyi nevű bizalmi embere,⁸ akinek nevével többször találkozunk, már az előző, 1737. év nyarán hírt adott Rákóczi szándékáról.⁹

Pár hónap múlva, október 27-én, vagyis még a fiatal fejedelemjelölt s a porta között létrejött egyezmény megkötése előtt, Lobkowitz herceg, Erdély katonai parancsnoka, már egész pontos jelentést küldött az Udvari Haditanácsnak a fiatal Rákóczi tervbevett katonai vállalkozásáról.¹⁰ Ez a körülmény figyelemreméltó, mert ebben az időben Rákóczi még nem lépett szándékával a nyilvánosság elé, s erről csak Bonnevallal folytatott titkos tárgyalásokat.

A bécsi kormány az idejében kézhezvett adatok birtokában teljes határozottsággal s könyörtelen eréllyel látott munkához. Valóságos vadászatot indított Rákóczi kiáltványainak Magyarországon és Erdélyben titokban terjesztett példányai után. Akire az összeesküvés legkisebb gyanúja esett, börtönbe került. A belső védelmi rendszabályok után Rákóczi ellen is megtorló intézkedéseket tett. 1738 májusában felségárulás és lázadás miatt törvényen kívül állónak minősítette s tekintélyes nagyságú vérdíjat tűzött ki fejére.¹¹ Bosszúja céljára nemzetközi összeköttetését is igénybe vette. A szentszéknél minden súlyát latbavetette, hogy azt a keresz-

⁸ Egy abaújmegyei nemesi család sarja, előzőleg az emigráns Máriaassy Ádám titkára volt.

⁹ „...so Vorhin bey dem zu Hottin anweesenden Hungarischen Rebellen in diensten gestandenen sogenannten Ignaty Szilagy anzeigs nach Von dem Ragozi bey der ottomanischen Porten für gefährliche absichten machinieret werden...” (Seckendorf tábornagynak 1737 aug. 24-én kelt s a császárhoz intézett jelentése. *Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1737—8—105.*)

¹⁰ „... ob solle der Ragozi und Bonneval mit einem starken Corps von Türckhen, Tartaren und Hungarischen Rebellen einen Einfall ganz unfehlbahr in Sieben Bürgen und Ober Hungarn thuen...”

(*Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1737, 405; 1737—11—5.*)

¹¹ „... Joseph Rakoczy als rebellis et perduellis in das schwärste laster der beleydigten May = Verfallen, und solches schon wirklich auszuüben angefangen mithin durch seine eigene schriften und handlungen Vorgemelten lasters bekäntlich und überwiesen ipso facto das Todes-Urtheil ihm selbstn zugezogen, und sich Vogl-freÿ dergestalten erkläret hat, daß er von jederman ohne straff umgebracht, und dem thätter noch eine Wohl verdiente belohnung gereichet werden möge... der oder die Jenige, welche besagten Rakoczy lebendig liefern, zehen Tausend Gulden, der oder die Jenige aber, welche seinen Kopf bringen werden, Sechs Tausend gulden Rheinlich gantz richtig und ohnfehlbar gleich haben und empfangen...” (*Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1738, 409; 1738—5—5.*)

ténység halálos ellenségével való szövetségzés bűne miatt, Rákóczi ellen hangolja, s egyházi átokkal való sujtását kieszközölje. Róma sokáig húzódozott a kérés teljesítésétől. Végül is beadta derekát. XII. Kelemen pápa Rákóczi Józsefet 1738 szeptember 5-én egyházi átok alá vetette.¹²

Természetesen Rákóczi sem maradt adós. Válaszul a bécsi udvar eljárására, ez év nyarán a szultánnál kihallgatáson jelent meg s ez alkalommal véle 10.000 aranyat ígértetett annak, aki a császár vejét, Lotharingiai Ferencet, élve elfogja, vagy fejét beszolgáltatja.

Ez az elkeseredett, bevezető csatározás, mely Rákóczi József s III. Károly között zajlott le, minket közelebből mindenekelőtt azért érdekel, mert lehetővé teszi azt, hogy a fiatal fejedelemjelölt vállalkozásának súlyát megközelítő pontossággal lemérjük. Kétségtelen, hogy megszületése első pillanatától kezdve a bécsi udvar szemében is komoly lehetett. A messzemenő megtorló intézkedések legalább is ezt igazolják. A fiatal Rákóczi történelmi jelentőségének legérzékenyebb mutatója azonban elsősorban maga a magyar nemzet volt. Az, amelyért a harc lényegében folyt. A két nagy ellenfél küzdelmének hatása alatt kialakult magyar közvélemény, illetve a magyar nép állásfoglalása, érzelmi megnyilvánulásai különösen fontos tényezők a Rákóczi-féle vállalkozás belső súlyának megítélésénél.

Itt mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy a fiatal Rákóczinak az a kiáltványa, mely a császári hadsereg katonáit átpártolásra szólította fel, hatás nélkül maradt. E kor eredeti hadműveleti iratai között sehol a leghalványabb jelét sem találjuk annak, mintha e kiáltvány különösebb nyomot hagyott volna a magyar katona lelkén. A császári zászlók alatt küzdött, tekintélyes számú magyar tisztikar s legénység hű maradt esküjéhez. Az ezredenként előfordult szökések arányszáma nem emelkedett a szokásos átlag fölé. Azokat, akik Rákóczi csapatához török földre szöktek, javarészt nem politikai meggyőződésük, hanem, kisebb-nagyobb büncselekmények miatt, a büntetéstől való félelem vitt erre a lépésre. Maga Mikes is megemlékezett erről a körülményről abból az alkalomból, amikor a török nagyvezér július elején Rákóczit a főszereg táborába szólította: "...Úgyan azért is hirtzol oda a vezér gondolván, hogy ha a táborban léziünk, sok magyarok jönnek hozzánk. De hála Istennek, egy valamire való nem jött. A kik jöttek azok a fára való fel magasztaltatást kerülték el."

Ezt a jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy a katona-

¹² *Katona*: *Historia critica regum Hungariae*. XXXVIII. köt. 781. old.

gunyába öltözött magyar lelke teljesen feloldódhatott a harcban. Az ősi ellenség ellen vívott küzdelem izgalmai annyira igénybe vehették egész valóját, hogy minden másról megfeledkezett. Ettől eltekintve valószínűleg a császárhoz hű magyar vezetőinek kemény marka is visszatartotta a politikai megfontolásoktól.

Annál nagyobb hatást ért el a magyar lakosság körében a fiatal Rákóczi kiáltványa. Titokban kézről-kézre járt, s főleg Erdélyt és a Felvidéket hálózták be a politikai összekülvések szerteágazó szálai.

A hamu alatt parázsló forradalmi hangulatot a császári udvar megtorló intézkedései sem tudták ellensúlyozni. A fiatal Rákóczi fejére kitűzött vérdíjnak, valamint a pápai egyházi átok kierőszakolásának kettős célja lehetett. Egyrészt, hogy Rákóczi nevének a nép lelkében élő varázsát megtörjék, másrészt, hogy a magyar tömegeket az erjedő forradalmi mozgalmaktól távoltartsák. A császári udvar e kettős cél egyikét sem tudta elérni. Megbélyegző célzatú intézkedései a Rákóczi név páncélzatán nem ütöttek rést. A templomokban kihirdetett pápai bullának Magyarország lakosaira gyakorolt hatásáról csak egyetlenegy írott emlék áll rendelkezésünkre, ez azonban elég világosan beszél. A debreceni piarista házfőnöknek 1759 január 5-i levele szerint, a kihirdetés hírére egybegyűltek sirással fogadták a pápai ítéletet, s azt mondták, hogy nem hiszik el, hogy Rákóczi olyan feltételek mellett kötött szövetséget a portával, aminőket a bulla említ, hanem mindez csak koholmány.¹³

Bécs könnyörtelen érvelve és ellenintézkedései azt sem tudták megakadályozni, hogy a belső elégedetlenség helyenként nyílt felkeléssé ne fajuljon. A megmozdulás első jeladása már az előző, 1757. év derekán feltűnt. Ekkor Debrecen környékének népe lázongott. A zavargások elfojtására a „Splényi” huszárezredet vezényelték oda a császári főseregtől. Ebben az évben pedig, amikor a törökök Orsova közelében a Dunán átkelve május elején Magyarország területére törtek, a Délvidék magyar lakosai ragadtak fegyvert. Nagyobb csoportokba verődtek össze, s falvaikat elhagyva a közeli erdők rengetegeibe vetették magukat. A felkelés olyan arányokra nőtt, hogy Königsberg tábornagy augusztus 1-én, a császári főseregnek Mehádia alól történt visszavonulása után, hadserege visszavezetésének egyik okául a forradalmi mozgalom elharapódzását jelölte meg.¹⁴ III. Károly eleinte — valószínűleg politikai okokból — nem akart erőszakos eszkö-

¹³ *Lukinich*: 1750—59-i török háború és Rákóczi József. (Rákóczi emlékkönyv. I. köt. 285—284. old.)

¹⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 409; 1758—8—6.

zökhöz nyúlni. Abban bízott, hogy a forrongás hullámai a hadiszerencse megváltozásával maguktól fognak majd elsimulni. Ennek a feltevésnek ellenkezője következett be. Fokozatosan nagyobb arányokat öltött a mozgalom, úgyannyira, hogy fegyveres beavatkozásra lett szükség. Elfojtására a Temesi-bánság katonai parancsnoka Neipperg gróf tábornagy, ez év vége felé Lentulus tábornokot mintegy 4000 főből álló kisebb sereggel rendelte ki, azzal a szigorú parancssal, hogy még az anyaméhben lévő csecsemőnek sem kegyelmezzen.¹⁵

A feladat azonban nem volt könnyű. A hiányosan felszerelt magyar felkelők ellenálltak s minden vezetés és irányítás nélkül, szabályszerű harcokat vívtak a megfélemezésükre kirendelt császári csapatokkal.

E kor alaposan feldúlt magyar életére jellemző, hogy megnyugvást még a fiatal Rákóczi halála sem hozott. A felkelés hullámai meg a következő év telén is végigsepertek a Délvidéken. E forrongásnak Rákóczi nevével való szerves összefüggését igazolja Lentulus jelentésének az a része, amelyben egyik kisebb büntető osztagának működéséről számolt be: Az egyik császári lovascsapat épp hetivásár napján ért Karánsebes alá. A várost nyomban körülzárta és csak egy szakasza rugtatott be a főtérrre. A vásárra összegyűlt magyarok az idegen lovasok láttára fegyvert ragadtak. Már-már összetűzésre került a sor, amikor a magyarok közül valamelyik a katonák felé kiáltott: „nem Rákóczi huszárjai vagytok?“ „Igen!“ hangzott a válasz. A felkelők erre étellel, itallal vendégelték meg a jövevényeket. A barátkozásnak természetesen gyászos vége lett. A várost nemsokára előzőnlő császári katonák 300 magyart hánytak kardélre Karánsebesen 1739 január 18-án.¹⁶

E hadjárat egykori hiteles feljegyzései szerint, a fiatal Rákóczi vállalkozása, illetve a véle összefüggő délvidéki felkelés korántsem volt olyan jelentéktelen, amint azt e korrall foglalkozó osztrák történelmi művek feltüntetik. E mellett

¹⁵ „...in die aufrührische Gegenden einzubrechen und alles, auch ohne Verschonung des Kindes im Mutterleibe niederzumachen und so dieses boshafte Gesindel zu vertilgen...“

(*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 5—1—19.)

¹⁶ „...die von denen theils zum Gewehr greifenden Bauern, ob Sie Raggozysche Hussaren wären, befragt wurden und mit ja beantworteten; darauf die Bauern ihnen zu trinken bothen, hingegen als noch mehrere herein prellten, und von beeden Seiten etliche Schuss geschehen waren, begaben sich selbige auf das Laufen doch wurden über 300 dieser Rebellen niedergemacht...“

(*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 5—1—19.)

két tény szól. Az egyik az, hogy Neipperg tábornoszernagy, a Temesi-bánság katonai parancsnoka ebben az időben, vagyis a hadműveletek lezajlása után összesen 8000 fővel rendelkezett. Erejének tehát pontosan a felét küldte Lentulus alatt a magyar felkelés elfojtására. A másik, mely a lázongás méretéről tájékoztat, Lentulus naplószerű feljegyzése. E szerint büntető különítménye alig pár hónap leforgása alatt 1100 felkelő magyart lőtt agyon, illetve hányt kardélre és 30 falut égetett porrá.¹⁷

A fiatal Rákóczi vállalkozásának létföltételei megvoltak. Egyik oldalon a nagy név tekintélye, a Magyarországon uralkodó forrongás, a másikon a császári hadsereg meglehetősen súlyos katonai helyzete és az orosz-osztrák szövetséges viszony gyöngye megalapozottsága, valamennyien az önálló erdélyi fejedelemség feltámadásának útját egyengették.

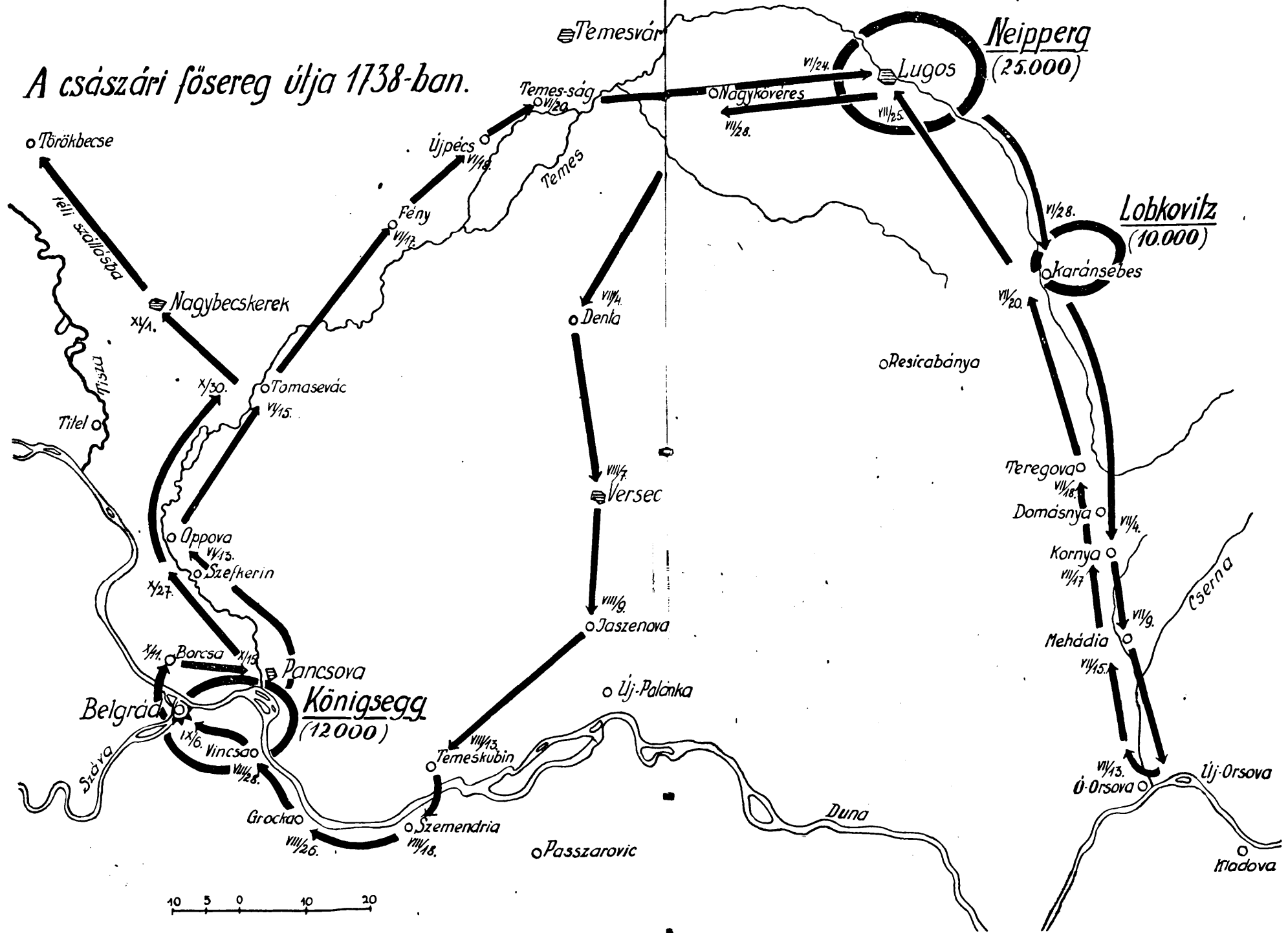
Végső fokon természetesen a hadihelyzet kialakulása esett mérlegre. Előrelátható volt, hogy a fiatal Rákóczi és véle együtt Erdély sorsa a félhold győzelmétől, vagy bukásától függ. Ez a fontos tényező pedig mindvégig biztató maradt. Ebben a hadjárati évben ismét a törökökhöz pártolt a hadiszerepese. Új-Orsova várának, ennek a hadászatiilag rendkívül fontos pontnak, 1758 augusztus 15-én történt elfoglalása után megnyílt a fiatal Rákóczi előtt a Magyarországba vezető kapu. A török haditerv szerint ugyanis nem Erdélyen át, hanem ezen keresztül kellett volna Magyarországra törnie. A sors azonban másként rendelkezett. Az ekkor már súlyosan beteg Rákóczi testileg és szellemileg képtelen volt a vállalkozás végrehajtására. Váratlanul közbejött körülmény miatt a török nagyvezér is megváltoztatta tervét. A vállalkozásról s ezzel együtt Rákóczi közreműködéséről egvelőre lemondott. Nem kis öröme Mikesnek, aki valószínűleg fiatal urával szemben táplált személyes érzelmek hatása alatt, az eseményeket állandó ellenszenvvel kísérte. Most is rejtett kárörömmel állapította meg: „Már most bizvást el mondhattuk, hogy vége vagyon a komédiának és a theátrumról betsületesen le szállítanak...”

A fiatal Rákóczin a betegség rohamosan harapódzott el és rövidesen is végzett vele. Ez év november 10-én sírba döntötte, pontot téve ezzel egy hányatott, nyugtalan élet után, s elosztatva a császári ház felett tornyosuló legsötétebb felhőket.

¹⁷ „Diarium, Was auf der aus hohem Befehl gegen die Banatischen Rauber Rebellen, und sonst böse Unterthanen vorgehabten Expedition von Tag zu Tag vorgefallen ist.“

(*Bécsi Kriegsarchiv: Türkenkrieg 1758.*)

A császári fősereg útja 1738-ban.

II. A császári sereg előkészületei. A közös hadműveleti terv.

1757/58 telét a szokásos hadikészülődések s a közös hadműveleti terv megállapítása érdekében folytatott tárgyalások tették mozgalmassá.

Mindenekelőtt a csapatok állományát egészítették ki s a dunai hajóhad veszteségeit pótolták. A határmenti várak őrségét megerősítették s élelmiszerral való ellátásukról gondoskodtak. A hadsereg számára két, egyenként 200 pontonból álló hajóhíd készült. A Száván Belgrád és Szabács közelében hídveréshez fogtak. Végül az elmúlt hadjárat évi tapasztalatai alapján a hadseregnél kisebb, célszerű intézkedések történtek.¹⁸

Az új hadműveletekkel kapcsolatban, az Udvari Haditanács, a szomorú tapasztalatokon okulva, nem elégedett meg a két szövetséges hadsereg együttműködését csak nagyobb vonásokban szabályozó közös hadműveleti tervvel. Minden erejével azon volt, hogy az orosz hadsereg támogatását részletes és konkrét tartalmú egyezményvel biztosítsa. Ennek érdekében félretette a politikai szempontokat. Az előző évi megfontolásoktól eltérve, most már nem arra törekedett, hogy az orosz hadsereget Moldvától s a Havasalföldtől távoltartsa, hanem ellenkezőleg: számolva a Rákóczi-féle vállalkozás veszélyével, Erdélyt féltette s ezért az orosz hadseregtől Magyarország határához közelebb eső hadműveleti célt kívánt. A cári udvarhoz 1758 január elején intézett átiratában elsősorban a Dnyeszter mellett fekvő Chotin, másodsorban Bender várának ostromát, illetve elfoglalását kérte. A császári hadvezetőség abból a feltevésből indult ki, hogy a török derékhad ebben az esetben, a két szövetséges hadsereg egyesülésének megakadályozása végett, bizonyosan a közeledő oroszokra veti magát. Az átirat ezért kiemelte azt is, hogy a javaslat elfogadása esetén a császári fősereg Viddin ostromára fog sietni. Ellenkező esetben magatartását az események alakulásától teszi függővé.

A bécsi udvar kívánsága a szentpétervári katonai köröket egyelőre készületlenül találta. A határozott válasz elől azzal tértek ki, hogy az ilyen fontos ügy írásbeli érintkezéssel el nem intézhető, s minden körülmények között személyes

¹⁸ Az újítások közül legszámottevőbb volt az, mely a gyalogságnak lövészerrel való ellátását szabályozta. A gyalogsapatok eddig a puskaport és a lövedéket külön kapták. Az ellátás ilyen módja nem volt gazdaságos. A gyalogos tüzelés közben sokszor kiöntötte a puskaport. Ennek elkerülése végett minden dandárnál egy tüzértisztet rendszerezsítetttek, aki a málhás lovakon lévő kész töltényeket kiosztotta és az üres töltényhüvelyeket visszakövetelte. (*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22: 5—1—19.)

eszmeccserét kíván.¹⁹ A kívánságnak megfelelően Bécsből Botta altábornagy utazott a cári fővárosba. Itt azonban időközben már döntöttek. A cári főszereg hadműveleti céljául Bender elfoglalását, a másik kisebb csoport hadműveleti területéül pedig a Krími-félszigetet jelölték ki. Amikor Botta február végén átnyújtotta emlékiratát, amely Bender helyett a magyar határhoz, illetve Erdélyhez közelebbfekvő Chotin felé történő előnyomulás szükségességét hangsúlyozta, a válasz — arra való hivatkozással, hogy a hadseregpáncsnokok az utasítást már megkapták — udvarias, de elutasító volt.²⁰

Mindenesetre ez is jelentős eredmény volt, s Ausztria ezért az 1738 április 2-án írásban leszögezett közös hadműveleti tervben arra kötelezte magát, hogy a mult évihez hasonló erejű hadsereggel vonul hadba: Vidin felé támad, s hogy hadműveleteit lehetőleg az orosz hadsereggel egyidőben fogja lezárni.

Végezetül mindkét fél az 1737 január 9-én kötött titkos egyezmény megfelelő pontjára hivatkozva, újból ünnepélyesen megfogadta, hogy csak közös megegyezéssel köt békét.²¹

Katonai megbízottként a császári hadseregnél Darewsky orosz ezredes maradt, a felváltott Bärenklau helyébe pedig Reisky császári ezredes került a cári hadsereghöz.

III. A törökök támadása.

1. Uzsice visszafoglalása. (1738 március 24.)²²

Az előző hadjáratit évet a császári sereg támadása nyitotta meg. Most megfordult a kocka. A törökök kezdték meg az ellenségeskedést. Bécsben és Szentpétervárott még javában folytak az előkészületek s a két szövetséges hatalmat még a közös hadműveleti terv foglalkoztatta, amikor Ali pasa, Bosznia kormányzója, csapataival megjelent a hadszíntéren.

Ez a harcias és tevékeny vezér, aki a Törökbirodalom északnyugati részén teljesen önállóan hadakozott, mindenekelőtt a még császári kézen lévő Uzsice ellen fordult. Március 1-én kb. 6000 főnyi ostromló sereggel érkezett a vár alá, melynek őrsége a közelben lévő kisebb palánkákból ide-szorult felkelőkkel egyetemben, kereken 320 harcost számolt.

¹⁹ *Angeli*: Der Krieg mit der Pforte 1736—59. (Mittheilungen des k. k. Kriegs—Archivs 1881. évf. 411. old.)

²⁰ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 409; 1738—2—5.

²¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 406; 1738—4—5.

²² Uzsice várának egykorú térképét lásd a *Hadtörténelmi Közlemények* 1935. évfolyamának I—II. füzetében.

Az aránylag csekélyszámú várórség, Schengen császári százados parancsnoksága alatt, derekasan viselte magát. Több mint három héten át tartóztatta fel az ostromlókat. A császári parancsnok a vár feladására csak akkor szánta el magát, amikor az időközben megérkezett nehéz ostromlővegek 25-án az őrséggel megrakott nagy tornyot rommá lőtték s a falakon is széles réseket ütöttek.

Schengen százados, csapatának szabad elvonulása ellenében, a várat másnap, március 24-én adta át.

2. Török haditero. Az orsovai csata. (1738 május 8.)

A császári hadvezetőség számítása nem bizonyult helyesnek. A törököket nem befolyásolta az orosz derékhadnak a Dnyeszter felé történő előnyomulása. Ellene aránylag kisebb seregrészt küldtek és főerejüket a császáriak ellen tartogatták.

Úzsice visszafoglalása után, Belgrád és egy pár kisebb, megerősített hely kivételével, jóformán az egész Bosznia és Szerbia török kézbe jutott. A török nagyvezér tehát egy lépéssel tovább mehetett. Első hadműveleti célul Belgrádot, másodikkul pedig a fiatal Rákóczi-val kötött egyezménynek megfelelően, Erdély elfoglalását tűzte ki.

Belgrád bevétele azonban az orsovai sziget erősségének előzetes birtokához volt kötve. E fontos pont nélkül a Belgrádot ostromló török sereg ellátását nemigen lehetett biztosítani.

A második cél, vagyis Erdély elfoglalása is kívánatosá tette a Dunát elzáró fontos vár elfoglalását. A török nagyvezér a Magyarországra, illetve Erdélybe való betörés helyéül ugyanis nem a Havasalföldre nyíló szorosokat választotta, hanem a Cserna folyó völgyét. A Temesvár felé irányuló támadó előnyomulástól valószínűleg kettős eredményt remélt: Egyrészt Erdély elszakítását az anyaországtól, másrészt azt, hogy ezzel a hadművelettel egyszersmind az erdélyi császári hadtestet is elvágja a szokásszerűen Belgrád közelében gyülekező főseregtől.

Az egymást támogató s kétségkívül nagyobbvonalú haditerv megfontolása után, a török nagyvezér a következőket határozta el: Először Új-Orsovát fogja ostrom alá s csak az ostrom kedvező eredménye után fordul Belgrád ellen. Ettől függetlenül a Cserna, illetve a Temes völgyén át Temesvár felé két, egymástól különálló sereget küld. Az egyiket most, a másikat Rákóczi vezénylete alatt egy későbbi időpontban, mégpedig Új-Orsova elfoglalása után.²³

²³ Karácson Imre: III. Károly háborúja a törökökkel 1737—1739. (Sakir bej és Szubhi török történetírók művének fordítása. Lásd: *Had-történelmi Közlemények* 1892. évf. 359. old.)

Amint látjuk tehát, a török hadműveleti terv tengelyében az orsovai vár birtokbavétele állt. A többi mind e fontos pont előzetes elfoglalásához volt kötve. Magából e tényből is csak arra következtethetünk, hogy a fiatal Rákóczinak Magyarországra való bevonulása ekkor még a török nagyvezér haditervének egyik sarkalatos része volt. Hogy az első Magyarországra indított csoporttal nem Rákóczit küldte előre, az csak óvatosságával magyarázható. Valószínűleg nem akarta ezt a nagyobb fontosságú vállalkozást elhamarkodni. Bár az egykori feljegyzések ezzel kapcsolatosan nem adnak felvilágosítást, az előreküldött seregek csak az lehetett a feladata, hogy az őt később követő Rákóczi számára kedvező helyzetet teremtsen.

A török nagyvezér intézkedése következtében ez év május elején Hadszi Mohammed, a viddini pasa egy nagyobb, kb. 15.000 főnyi sereggel közeledett Orsova felé, azzal a céllal, hogy a Dunán átkelve Magyarországra területére törjön.

A Temesi-bánát katonai parancsnoka, Neipperg tábor-szernagy az ellenség közeledésének hírére Misseroni tábornokot 5 gyalogzászlóalj, 2 gránátoszázad és 550 lovas élén azzal a feladattal küldte Orsovához, hogy a törököket tartóztassa fel.

Misseroni — elég ügyetlenül — nem a környező magaslatokat szállta meg, hanem lovasságával egyetemben Ó-Orsova palánkszerű erődítésébe vetette magát. Betetőzésül a május 8-án közeledő nagvobbszámú elővédet nem várta be, hanem nehéz lovasságával, minden előzetes felderítés nélkül, elébe ment. Az ellenség természetesen egykönnyen végzett a maroknyi csapattal s utána az erődítésben meghúzódott gyalogságot támadta meg, amely 82 halott árán és csak nagy ügyel-bajjal, csónakokon tudott megmenekülni.²⁴

3. Mehádia bevétele. (1758 május 27.)

A viddini pasa, miután az útjába eső akadályt elhárította, a Cserna völgyében Mehádia felé tartott. Ezt a futólagosan megerősített, védelem szempontjából előnytelen fekvésű helyet Piccolomini császári ezredes három német zászlóaljjal (Heister, Grüne, Bareuth) és egy tiszai hajdúkból álló magyar zászlóaljjal védte.

A sáncokat megszálló legénység május 12-étől 27-ig tartott ostrom alatt több heves ellenséges támadást vert vissza. Helyzete azonban, mivel segítségre hiába várt, idővel tartatatatlanná lett. Piccolomini ezredes azzal a felsőbb utasí-

²⁴ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 406; 1758—5—15 a.

tással kezében, mely őt a hely kezdetleges védelmi berendezése miatt az átadás következményei alól eleve felmentette, 27-én a várat feladta.²⁵

IV. A császári sereg felvonulása és ereje. Átcsoportosítása.

A császári csapatok április végén hagyták el téli szállásukat s vonultak kijelölt gyülekezési helyükre. Lényegében ugyanúgy kellett felvonulniok, mint az előző év tavaszán. A derékhadnak Zimony és Új-Palánka mellett, a többinek pedig a Temesi-bánságban, Erdélyben és a horvát határ mentén.

Részletes összetételük a következő volt:²⁶

A. Zimony és Új-Palánka mellett.

Főparancsnok: Lotharingiai Ferenc herceg

Helyettese: Königsberg gróf tábornagy

a) Tábornokok.

Wallis O. tábornagy	Bernes	tábornok
Philippi	Linden	„
Seher lov. tábornok	Caraffa	„
Hildburghausen tábornoszernagy	du Fort	„
Petrasch alttábornagy	Preisling	„
Wittdorf	Löwenwalde	„
Styrum	Ciceri	„
Batthyányi	St. Ignon	„
Römer	Misseroni	„
Berliingen	Salm	„
Balayra	Reitzenstein	„
Sachsen-Gotha	Browne	„
Lotharingiai K.	Schulenburg	„
Thüngen	Pallavicini	„
Succow	Königsberg	„
Wallis W.	Mercy d'Argenteau	„
Botta	Lersner	„
Göldy	Riedesel	„
Waldeck	Grünne	„
Chanclos	Luzan	„
St. Ignon tábornok	Kolowrat	„
Pállfy K.	Baranyai	„

²⁵ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1738, 406; 1738—6—30.

²⁶ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1738, 406; 1738—5—16½.

b) Lovasság.

6 lovas és 1 karabélyos század	a Pálffy J. vértesezredből
4 „ „ 1 „ „	a Caraffa „
6 „ „ 1 „ „	a Lubomírski „
6 „ „ 1 „ „	a Lanthiery „
6 „ „ 1 „ „	a Hohenzollern „
6 „ „ 1 „ „	a Seher „
6 „ „ 1 „ „	a Diemar „
6 „ „ 1 „ „	a Hohenembs „
6 „ „ 1 „ „	a St. Ignon „
6 „ „ 1 „ „	a Pálffy K. „
6 „ „ 1 „ „	a Bernes „
6 „ „ 1 gránátos század	a Savoyai Eugen dragonyosezredből
6 „ „ 1 „ „	a Bayern „
6 „ „ 1 „ „	a Philippi „
6 „ „ 1 „ „	a Khevenhüller „
6 „ „ 1 „ „	az Althan „
6 „ „ 1 „ „	a Jörger „
6 „ „ 1 „ „	a Lichtenstein „
6 „ „ 1 „ „	a Batthyányi „
6 „ „ 1 „ „	a Württemberg „
5 század	a Károlyi huszárezredből ²⁷
5 „ „	Dessewffy „ ²⁸

c) Gyalogság.

2 zászlóalj és 2 gránátos század	a Lothringen F. gyalogezredből
3 „ „ 2 „ „	az Alt Daun „
2 „ „ 2 „ „	a Starhemberg „
2 „ „ 2 „ „	a Königsegg „
2 „ „ 1 „ „	a Wilczek „
2 „ „ 2 „ „	a Seckendorf „
2 „ „ 2 „ „	a Jung Daun „
2 „ „ 2 „ „	a Hessen Cassel „
2 „ „ 2 „ „	a Marully „
2 „ „ 2 „ „	a Schmettau „
2 „ „ 2 „ „	az Ogilvy „
2 „ „ 2 „ „	a Heister „
2 „ „ 2 „ „	a Lothringen K. „
3 „ „ 2 „ „	a Wurmbrand „
2 „ „ 2 „ „	az Onelly „
1 „ „ 1 „ „	a Walsegg „

²⁷ Cs. és kir. 6. huszárezred.²⁸ Cs. és kir. 3. huszárezred.

2	zászlóalj és 2 gránátos század	a	Thüngen gyalogezredből
2	„ „ 2 „ „	a	Göldy „
2	„ „ 2 „ „	a	Reizenstein „
2	„ „ 2 „ „	a	Molke „
1	„ „ 1 „ „	a	Salm „
2	„ „ 2 „ „	a	Browne „
2	„ „ 2 „ „	a	Schulenburg „
2	„ „ 2 „ „	a	Wolfenbüttel „
2	„ „ 2 „ „	a	Grüne „
2	„ „ 2 „ „	a	Kolowrat „
2	„ „ 2 „ „	a	Platz „
2	„ „ 2 „ „	a	Bareuth „

d) Tüzérség.

80 tábori és 132 nehéz löveg.

B. Erdélyben:

Parancsnok: Herceg Lobkovitz, lovassági tábornok

a) Tábornokok.

Podstatzky altábornagy

Czernin „

Damnitz „

Molke tábornok

Platz „

Lentulus „

Ghillany „

b) Lovasság.

6	lovas és 1 karabélyos század	a	Portugall vértesezredből
6	„ „ 1 „ „	a	Hantois „
6	„ „ 1 „ „	a	Cordua „
6	„ „ 1 „ „	a	Lobkowitz „
6	„ „ 1 „ „	a	Podstatzky „
6	„ „ 1 gránátos század	a	Koháry dragonyosezredből
5	lovasszázad a Ghillany huszárezredtől ²⁹		
5	„ a Pestvármegyei „ ³⁰		

c) Gyalogság.

5	zászlóalj és 2 gránátos század	a	Harrach gyalogezredből
5	„ „ 2 „ „	a	Vasquez „
5	„ „ 2 „ „	a	Fürstenbusch „
5	„ „ 2 „ „	a	Wallis W. „
5	„ „ 2 „ „	a	Damnitz „
5	„ „ 2 „ „	a	Baaden-Baaden „

²⁹ Később feloszlott.

³⁰ „ „

C. Horvátországban:

Parancsnok: gróf Esterházy altábornagy.
Beosztott tábornokok: Stubenberg altábornagy.

Gaisrugg tábornok.

Csapatok: A Csáky huszárezred³¹ 5 százada és 2 gyalogzászlóalj. (Károlyváros és a varasdi kormányzóság területén.)

D. Szlavóniában:

Parancsnok: Kavanagh altábornagy.

Beosztott tábornok: Splényi tábornok.

Csapatok: A Splényi huszárezred³² 5 százada, 14 német lovasszázad és 5 gyalogzászlóalj. (Eszék, Pétervárad, Bród és Gradiska helyőrségeiben.)

E. Szerbiában:

Parancsnok: Marully tábornoszernagy.

Csapatok: 11 gyalogzászlóalj. (Belgrád várában és a Szávapart védelmére.)

F. Temesi-bánságban:

Parancsnok: Gróf Neipperg tábornoszernagy.

Csapatok: 18 lovasszázad, 16 gyalogzászlóalj és 12 gyalog gránátoszázad. (Orsova szigetén, Ó-Orsován, Mehádián és Temesvárott.)

Mindent egybevetve a hadrakelt császári sereg 216 lovasszázadból, 26 lovas karabélyos, illetve gránátos századból, 108 gyalogzászlóaljból és 77 gyalog gránátos századból állt.

Harcoló állománya — az 5400 főt számláló szász segélycsapaton kívül — egykori kimutatás szerint pontosan 91.717 fő volt.³³

III. Károly ez alkalommal a főszereg s egyszersmind az összes császári erők parancsnokává Lotharingiai Ferenc herceget nevezte ki, kinek méltósága azonban csak névleges volt.³⁴ A hadműveletek irányításáért a felelősséget a mellé

³¹ Cs. és kir. 9. huszárezred.

³² Később feloszlott.

³³ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 3—1—19.

³⁴ „... und es wurde beschlossen daß der groß Herzog Franz nebst seinem Bruder dem Herzog Carl von Lothringen dieser Campagne wieder beywohnen, und respective unter anleytung des gedachten Feldt-Marschallens das Commando der Armee wenigstens dem ansehen nach haben solle.“ (Synoptische Lebensbeschreibung des Feld. M. Gr. And. Hadik, von ihm selbst entworfen 1774. Hadik—Barkóczy család levéltárában.)

beosztott Königsseg tábournagy, az Udvari Haditanács elnöke viselte.

A császár május 15-én kelt s a herceghez intézett levelében egész pontosan meghatározta hatáskörét. Ez az utasítás hangsúlyozta azt, hogy minden esetben, amikor az Udvari Haditanács véleményének kikérésére nincs idő, a tábornokok haditanácsa, de különösképp a helyettesül kijelölt Königsseg tábornok véleménye alapján döntsön.³⁵

Április végén, vagyis amikor az Udvari Haditanács a csapatok gyülekezésére a parancsot kiadta, még az oroszok közös hadművelati terv volt érvényben. Az, amelyik szerint az Alduna mentén felvonuló fősergnek Viddin ostromára kellett sietnie. Nemsokára azonban megváltozott a helyzet. A törökök a május 8-án lezajlott orsovai csata után a Dunán átkeltek s e hónap közepe felé már Mehádiát ostromolták. Nyomukban egy másik nagyobb sereg közeledett, mely május 12-én a hadászatiag elsőrendű fontosságú Új-Orsova (Ada-Kaleh) erősségét zárta körül.

A megváltozott körülmények természetesen a császári erők átcsoportosítását tették szükségessé. Csakhogy a már útban lévő csapatokat nem lehetett visszafordítani. Az új intézkedés tehát akként szólt, hogy a Zimony és Új-Palánka felé irányított főserg csapatai eredeti parancsokra való tekintet nélkül Belgrád, vagy Temesvár mellett gyülekezzenek, a szerint, hogy menetközben melyiket érik el hamarább, s utána Lobkowitz herceg erdélyi hadtestével is egyesülve, közösen nyomuljanak Új-Orsova felmentésére. Az összes többi határmenti csoportok egyelőre csak védő feladatot kaptak.

A megváltozott utasítás értelmében május második felében Belgrád környékén 12.000, a Temesi-bánságban 25.000 és Erdélyben 10.000 fő állott a hadműveletekre készen.

Königsseg tábournagy május 28-án ért Belgrádba. Itt természetesen mit sem tudva arról, hogy a török nagyvezér Belgrád ostromát Új-Orsova előzetes elfoglalásától tette függővé — azokból a hírekből és kémjelentésekből, melyek a török sereg zömét egybehangzóan Nis közelében jelezték, arra következtetett, hogy a törökök Belgrád ellen készülődnek. Hiába sürgette a Temesi-bánát katonai parancsnoka, Neipperg tábornoszernagy a császári derékhad részeinek Temesvár melletti egyesülését és az Új-Orsova felé történő elő-

³⁵ „... Da benebst aber Euer Liebden gleichwohl anheim gestellet bleibet, daß sofern Sie eine vorteilhafte Gelegenheit finden, und diese, bis dieselbe sich allhier anfrageten, aus Händen gehen, oder difficile werden könnte, nach vorläufig mit deren Generals-Persohnen gehaltenen Kriegs-rath secundum Saniora, absonder und vorzüglich aber, nach Unseres Ihnen ad Latius zugegebenen Hofkriegs-Präsidenten Meinung zu Werke gehen mögen.“

(*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22: 5—1—19.)

nyomulást. Königsseg Belgrádot féltette s nem akart a Duna mellől mozdulni. Neipperg helyzetbírálataát egyébként sem fogadta el s a Cserna völgyébe betört ellenség mozdulatának nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Véleménye az volt, hogy a Cserna szűk völgye s e vidék szorosszerű jellege nem alkalmas nagyobb ellenséges csoport hadműveletére. A törökök itteni próbálkozása csak megtévesztő célzatú lehet.

Königsseg ezekben a napokban még nem tudta azt, hogy Mehádia már május 27-én elesett. Mikor az erről szóló jelentést kézhezvette, egyszeriben megváltoztatta álláspontját. Június 3-án haditanácsot hívott egybe, mely a Temesi-bánságban komolyra fordult helyzet hatása alatt a következőkép határozott: A császári főserég Belgrád melletti része kisebb erőknek a határvédelem céljából szükséges visszahagyása után, Temesvár felé vonul, ahol Neipperg seregével és Lobkowitz erdélyi hadtestével egyesül, s utána mihamarább Új-Orsova felmentésére siet.³⁶

Königssegget a haditanácson elhangzott vélemények alaposan meggyőzhették, mert egyszeriben most ő sürgette legjobban a császári hadak egyesülését.

A megtartott tanácskozásról beszámoló jelentésében császára figyelmét különösen arra a veszélyre hívta fel, melyet a törököknek a Bánság, Erdély, vagy a Tiszántúl ellenséges érzelmű magyarjai közé való bevonulása idézhet elő.³⁷

A Belgrád mellett táborozott császári sereg, a haditanács határozata értelmében június 10-én átkelt a Dunán és a Temes folyó mentén haladva 20-án Temes-Ságra ért, ahová ugyanazon nap érkezett meg Lotharingiai Ferenc herceg is. Innét folytatva útját, 24-én Lugos közelében először Neipperg tábornagy csapataival, majd 28-án Karánsebesnél Lobkowitz herceg hadával egyesült.

V. A császári főserég hadműveletei.

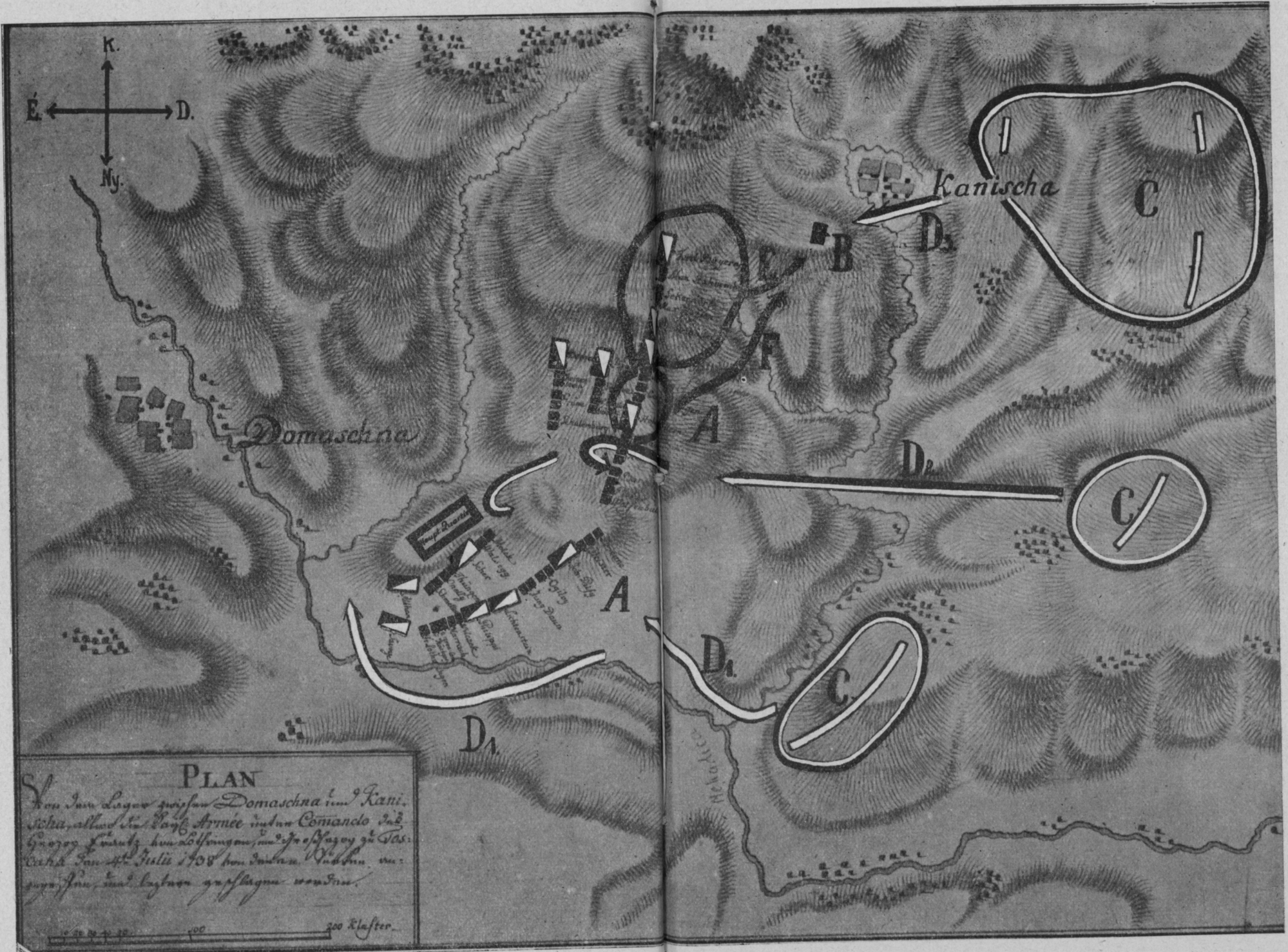
1. Az 1738. július 4-i kornyai csata.³⁸ Mehádia visszavétele és Új-Orsova felmentése.

Az egyesült császári főserég, melynek harcra fogható állománya, egykori feljegyzés szerint, 45.494 főre rúgott, arra a hírre, hogy a törökök Mehádia irányából előnyomulnak, Karánsebes alól megindulva, július 1-én átkelt a teregovai

³⁶ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 408; 1738—5—25.

³⁷ „...wodurch dem Groß-Vezir, welcher sich bei Nissa aufhaltet, aller Vortheil gebahnet wurde, umb in das Bannat und Siebenbürgen von rückwärts einzutringen, ja gahr weith in Hungarn hinein jenseits der Theys alles zu ravagiren, und wohl gar einen Aufstand bey den übel gesintten Hungarn zu erwecken...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 408; 1738—15—25.)

³⁸ 1. térkép.

PLAN
 Von dem Lager vor dem Domaschna im Kani.
 Scha, allhier im Jahr Armée unter Comando des
 Großes Fürsten, im Aufzuge, und der Befehle zu des
 Kaiserl. Maj. d. J. 1708 von dem General. V. S.
 von dem General. V. S. von dem General. V. S.

0 100 200 Klafter

szoroson s már másnap váratlanul ellenséges előcsapatokra bukkant. Nyomban megállt s Károlyi Ferenc gróf ezredes parancsnoksága alatt három huszárezred (Károlyi, Dessewffy és Ghillany) lovagolt előre. A török különítmény a huszárok első, heves támadására nem fejtett ki komolyabb ellenállást. Rövid csatározás után visszavonult.

A császári sereg az első összecsapás után négyszögbe fejlődött s ebben a meglehetősen nehézkes megközelítő alakzatban ért július 4-én a Domásnya és Kornya³⁹ közötti erősen átszeldelt tereprész északi szegélyéhez.

A viddini pasa kb. 15.000 főnyi seregével ekkor már a szembenlevő Kanizsa⁴⁰ körüli magaslatokon táborozott (C). A törökök láttára Lotharingiai Ferenc herceg arccal dél felé, csatarendben állította fel csapatait (A). A császári sereg egy nagyjában kelet-nyugati irányban elhúzódnak s a Domásnya patak felé lépcsőszerűen eső hegynyúlványra került. Ennek következtében közvetlen a patakra támaszkodó jobbszárnya és balszárnya között tekintélyes szintkülönbség volt.

A két ellenfél hadállását szemügyre véve, a császári seregé föltétlen kedvezőtlenebb volt. Éltékintve attól a harcászati hátránytól, melyet a terep magasságbeli különbsége az amúgyis nehézkes császári csapatok kölcsönös támogatása tekintetében jelentett, a környező terep sajátos alakzata következtében főleg balszárnyát fenyegette veszély. Az erdőszegély közvetlen közelsége a törökök szokásos, meglepetészerű átkaroló támadásának lehetőségét rejtegette. Hasonló veszélyt jelentett az a magaslat is, mely Kanizsa község s a császári sereg balszárnya közé ékelődve uralkodott a környéken. Lotharingiai Ferenc megérevezve ez utóbbi tereprész harcászati fontosságát erre 3 gránátos századot különített ki (B).

Amint előrelátható volt, az ellenség a császári arcvonal balszárnyára helyezte a támadás súlypontját.

Dél felé járt az idő, amikor egyszeriben vihar kerekedett. A törökök a porfelhő és a sűrű eső leple alatt elővonultak. Két kisebb rész szemben (D₁, D₂), egy nagyobb átkaroló csoport pedig a császári sereg balszárnya ellen indult támadásra (D₃).

Az utóbbi török túlerő az útjába eső magaslaton elhelyezkedett gránátosokat csakhamar visszanyomta s félig-meddig már megvetette lábát ezen a fontos tereprészen, amikor a kis csapat részére segítség érkezett.

³⁹ Kornya, másnéven Somfa község, Domásnyától délre kb. 6 kilométerre.

⁴⁰ Azóta elpusztult kisebb falu Domásnya és a mai Szörénykanizsa között; előbbiától délkeletre kb. 1 km-re eshetett.

A császári sereg balszárnyát vezető Hildburghausen tábornagy — aki egyébként tehetségével messze kiemelkedett társai közül — előre látva a veszélyt, még idejében 3 lovasezredet és 5 gyalogzászlóaljat indított a magaslat felé (E). Csapatai épp a legváltásosabb pillanatokban értek ide. A hullámzó harc szakadó esőben két teljes órán át tartott. A szerencse hol az egyikhez, hol a másikhoz szegődött. Voltak pillanatok, amikor teljes megsemmisülés fenyegette a császáriakat. Ilyen volt az a pillanat, amikor a Khevenhüller-féle dragonyosezred vaktában az egyik visszahúzódó török csapat sarkába szegődött. Csakhamar heves ellentámadások kereszttüzebe jutott s magával sodorva a mögötte lévő császári gyalogságot is, fejveszetten menekült.⁴¹ Ekkor érkezett Wallis tábornagy a „Hohenzollern“ vértesezreddel és 5 gyalogzászlóaljjal a harc színhelyére (F). Csak ez az újabb császári segítség tudta megmenteni a helyzetet.

Míg a császári sereg balszárnyán teljes hévvel tombolt a harc, a szemben támadó török csoportok jóval több szerencsével küzdöttek. Az egyik — kb. 1500 főnyi lovascsapat — a balszárny harcbevételére következtében a császári arcvonalban támadt résen tört be (D₂) s először a „Bareuth“ majd a „Platz“ zászlóaljakat támadta hátba. Ugyanekkor egy róla elszakadt kisebb lovascsoport a császári főhadiszállás közvetlen közeléig portyázott. A másik szembetámadó sereg-részt a császáriak jól célzott egyesített tüze fogadta, amire útjából letért s az ellenség jobbszárnyát megkerülve, egészen a vonatig száguldott (D₁).

A császáriak vesztesége a csatáról beszámoló hivatalos jelentés szerint 959 fő, a törököké pedig 2000 fő volt.⁴²

A törökök a csata lezajlása után hirtelenében megfordultak s Mehádia felé vonultak vissza. A császári sereg — amennyire menetteljesítménye megengedte — az ellenséget követve, július 9-én ért Mehádia alá, ahonnan a törökök időközben szintén továbbálltak. A mintegy 2000 főből álló török őrség, minden komolyabb ellenállás megkísérlése nélkül, a várat ugyanaznap átadta. E hely tehát császári kézbe került vissza. Még a vár átadásának formai elintézése folyt, amikor 10-én Kehrenberg ezredes, Új-Orsova parancsnoka jelentette, hogy a török sereg az ostrommal felhagyott s a falak alól sietve elvonult.⁴³

⁴¹ *Angeli*: Der Krieg mit der Pforte 1756—1759. (Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs. 1881. évf. 424. old.)

⁴² Lotharingiai F. herceg harcjelentése. *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 408; 1758—15—26/28.

⁴³ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 409; 1758—7—4.

A császári főszereg sikeres előnyomulása természetesen nagy örömet keltett Bécsben. III. Károly most már reménykedve nézett e hadjárat évi eseményei elé. Optimizmusa azonban korainak bizonyult.

A Kornya melletti csata korántse volt nagyobb jelentőségű. Hogy egyebet ne említsünk, azt a törökök is a maguk győzelmeként könyvelték el, noha ők hagyták el előbb a csatatér. És talán joggal. Mert ha a két fél veszteségi arányszámának összehasonlítása — mely a törökök nekirontó harcmodjának tudható be — látszólag császári győzelem mellett szólt, a csata tervezése és kivitele a török vezetés fölényét igazolta. Harcászati sikerét nem lehet elvitatni. Bár a császári sereg balszárnyát nem tudta visszafordítani, arcvonalát ellenben áttörte s talán csak a császári csapatok fegyelmének köszönhető, hogy soraiban teljes fejtelenséget nem idézett elő. Ezzel szemben Hildburghausen tábornagy naplójában olvashatjuk, hogy ő Königsberg tábornagy kifejezett parancsa ellenére irányította csapatait a balszárny előtti fontos magaslatra.⁴⁴ A császári sereg helytállása tehát csak egy hajszálon függött. Mindezt természetesen nem tudták Bécsben s így érthető, hogy a török sereg visszavonulását a győzelem kézzelfogható bizonyítékának tekintették. Holott nem történt egyéb, mint a törökök hadviselését jellemző eset megismétlődése, hogy amikor fölényes ellenséges erővel ütköztek meg, szinte száguldásszerűen visszavonultak. A török seregnek ez a rugalmassága, az adott körülményekhez való gyors alkalmazkodása, a császári vezetőket nem egyszer vezette tévútra.

2. A császári főszereg visszavonulása. Utóvédharcok Mehádia környékén.⁴⁵

Lotharingiai Ferenc herceg a Magyarországra tört s az Új-Orsovát körülzárt török seregek szinte meglepetésszerű, gyors visszavonulása után, hirtelenében nem tudta, mihez kezdjen. Orsova közelében maradjon-e, vagy pedig Belgrád környékére térjen vissza? Kényelmetlen helyzetében és mivel a döntés nem ő tőle függött. Mehádián, július 11-én haditanácsot hívott össze. A tábornokok véleménye nagyjából az volt, hogy az orsovai vár felmentése után a császári erő jelenlétére ott már nincs szükség. Az elvonult török ostromló sereg nemigen fog visszatérni. Valószínűbb az, hogy a török főszereg, az itteni balsikerek hatása alatt, Belgrád felé vonul. A határozat tehát akként szólt, hogy egyelőre állva maradnak: Új-Orsovát egy nagyobb különítménnyel szemügyre

⁴⁴ Bécsi Kriegsarchiv: Feldakten Ungarn. 1738, 408; 1738—15—47.

⁴⁵ 2. térkép.

veszik s azután az egész császári főereg Belgrád alá fordul vissza.⁴⁶

Lotharingiai Ferenc herceg személyesen akart meggyőződni az Orsova körüli helyzetről. A lovasságot s a tüzérséget Mehádia mellett hagyva. 13-án a császári gyalogsággal a Duna felé vonult. Közben azonban lényegesen megváltozott a helyzet. A Nis közelében álló török nagyvezér a Magyarországra tört s Új-Orsovát körülzárt seregeinek visszavonulása után, egyelőre lemondott Belgrád ostromáról, melyet különben már eleve is Orsova előzetes elfoglalásához kötött. Elhatározta, hogy eredeti tervét következetesen, s minden körülmények között végrehajtja és a Duna e fontos szigetét mielőbb elfoglalja. Ezért serege zömét, a visszavonult részekkel egyetemben, Nis alól. Viddinen át Új-Orsova felé irányította.

Amikor Lotharingiai Ferenc herceg Orsova közelébe ért, a török főereg már Kladova mellett állt; előreküldött részei pedig a szigettől közvetlen délre eső hegyvidéket érték el. Ezeket jelentette a hercegnek a „Dessewffy“ és „Károlyi“ huszárezredből alakított felderítő különítmény, melyet a császári főparancsnok a Mehádia alól visszavonult török sereg üldözésére még július 10-én kirendelt, s amelyik ekkor már a Dunán kétízben átkelve, messze útról tért vissza. A herceg a huszárok jelentésének valódiságáról nemsokára személyesen is meggyőződhetett. A folyó jobbpartján csakhamar ellenséges lovasok tűntek fel, mire a nélkül, hogy a vár őrségét megerősítette volna, csapataival sietve visszafordult.

A császári tábornokok július 14-én a helyzetet s a tenni-valókat újból megvitatták. Az az egy világos volt, hogy Belgrádot egyelőre nem fenyegeti veszély. A Száva torkolatához való visszavonulás gondolatát tehát számvetésükből eleve kikapcsolták. Egvébként meglehetősen bizonytalanul tekintettek az események elé. A váratlan fordulat habozóvá tette őket. Annak ellenére, hogy III. Károly a hadműveletek céljául kifejezetten Új-Orsova felmentését s a Temesi-bánság megtisztítását jelölte meg,⁴⁷ a tanácskozáson az ellenséges főerő megtámadásáról jóformán alig esett szó. Egyedül a herceg pendítette meg bátortalanul az előnyomulás gondolatát. Annál több aggodalom hangzott el az egészségtelen vidék, a megcsappant állományviszonyok, a csapatok kimerültsége s végül a magyar lakosságnak a hadműveleteket veszélyeztető

⁴⁶ *Bécsi Kriegersarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 408; 1758—15—52.

⁴⁷ „...Euer Liebden ganz wohl daran seynd, daß dermahlen die erste Notwendigkeit, das Belagerte Orsova nach aller möglichkeit schleunig zu entsetzen und den Feind aus dem Banat gänzlichlich zu delogiren...“ (*Bécsi Kriegersarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 406; 1758—6—25.)

2. Térkép.

ellenséges magatartása miatt. Véglegesen ellenben nem döntöttek. Csak annyit határoztak el, hogy Karánsebesig vonulnak vissza s később majd pihent csapatokkal kísérik meg az ellenállást.⁴⁸

A császári főserég a határozat értelmében másnap, július 15-én hajnalban Mehádián át visszavonulásba kezdett. Utóvédként két lovasezred maradt hátra. A derékhad már eihagyta a helységet s az attól északra fekvő híd (C) közvetlen közelébe ért (F), amikor az utóvédet kisebb ellenséges csapatok támadták meg, melyek azután visszavonultak. Philippi tábornagy rosszat sejtve, az utóvéd támogatására az útközben elmaradt négy lovasezredet (E) rendelte. Ezek az előbbi kettővel együtt közvetlen a Belareca folyó jobbpartján helyezkedtek el (1). A város déli kijáratánál lévő sáncszerű erődítés (A) biztosítására a főserégtől ugyanekkor 3 gyalogezred, 2 zászlóalj és 4 gránátos század sietett. A gyalogcsapatok nagyobb része az erődítéstől délre fekvő magaslat oldalán foglalt helyet (2): két zászlóalj az egyik közeli hegyszorosot zárta le (3), végül a gránátosok a sáncok közvetlen közelében, az út mentén foglaltak állást (4).

A segítségül érkező császári katonák alig jutottak lélekzethez, amikor a Belareca meglehetősen szűk völgye egyszeriben megelevenedett. A török főserég előreküldött nagyobb lovascsapata a környező hegyeken át megkerülte a várost és részei egyidőben, több irányból rontottak a császári csapatokra (D). Lendületük olyan hatalmas volt, hogy egyik oszlopuk a híd előtt álló császári derékhad harcvonalain (F) szinte pillanatok alatt száguldott keresztül. A harc leghevesebbé a nagyobbik sáncvár (A) közelében fajult. Az itt lévő gránátosok két támadás ütközőpontjába kerültek. Az egyik ellenséges lovasroham a közeli hegyszorosokból, a másik pedig észak felől, a városon keresztül zúdult rájuk. Ugyanekkor a kisebb sáncszerű műbe is (B) betört az ellenség. Támadásának lendülete itt is olyan nagy volt, hogy a lóról szállott törökök nem a kapun át hatoltak be, hanem a hegyoldal szikláiról leugorva rontottak az erődítésbe s megszállóit egyszerűen felkoncolták.⁴⁹

A törökök támadása jóformán csak percekig tartott.

⁴⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 5—1—19.

⁴⁹ „...die Tüerken sich allerseiths zu pferdt und zu fuss sehen liessen, und seind bald in die unter gemauerte Schanz, ohne das Thor aufzubrechen, von felssen, herunter gesprungen und die völlige besazung massacrirt; Was denen jenigen, so das orth gesehen, unbegreiflich ist und bitte Euer Kay. May. allerunterthänigst sich dieses orth beschreiben zu lassen, umb die keckheit des Feinds zu ersehen. (Lotharingiai F. herceg jelentése a császárnak. *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1738, 409; 1738—7—5.)

Amilyen fergetően jelentek meg, a hangos csatakiáltásokkal kísért rövid öldöklés után ugyanolyan boszorkányos gyorsasággal tűntek el a közeli erdőkből. De így is sejtetni engedték azt a veszélyt, mely a császári sereget a Temesi-bánság szűk völgyzsorosaiban egy nagyobb török támadás esetén fenyegeti. A császári sereg ezért mihamarább maga mögött akarta hagyni e tereprészt. Megkettőztette lépteit s július 17-én Kornyát, 20-án pedig már Karánsebest érte el.

A törökök meglepetésszerű, kíméletlen támadása s az azt nyomokövető hátrálás természetesen nem maradt következmény nélkül. A bizakodást csüggedés váltotta fel. A szerencse elpártolása után maga Lotharingiai Ferenc is elhagyta a hadsereget. Betegségére hivatkozva — amint arról az egykori feljegyzések lehet, hogy minden célnátosság nélkül emlékeznek meg — levegőváltásra ment. A császári sereg főparancsnokságát — forma szerint is — Königsegg tábornagy vette át. A tábornagy még útközben elhatározta, hogy a császári sereget egyhuzamban Karánsebesen is túl vezeti vissza. Ideérve azonban mégis jobbnak látta, ha egy kevés pihenőt iktat közbe. Valószínűleg azért, hogy a teendőket még egyszer fontolóra vegye. Talán lelkiismereti kérdést is csinált abból, hogy Új-Orsova várát s véle együtt a Temesi-bánságot minden komolyabb ellenállás nélkül engedje át az ellenségnek. A következményektől is tarthatott. Éreznie kellett, hogy a dolog valahogy nincs rendjén. Márcsak azért sem, mert a Mehádia alatt július 15-én lezajlott utóvédharcot is győzelemként jelentette Bécsbe.

A helytállás, vagy a további visszavonulás fontos kérdésében azonban nem mert egyedül dönteni. Haditanácsot hívott egybe. Ekkor már egész pontos és megbízható hírek érkeztek be az ellenségről. Valamennyien arról adtak számot, hogy a török nagyvezér Új-Orsovát körülzárta és nehéz lövegekkel löveti. Ezekén kívül a mehádiai sáncokban visszahagyott Bärenklau jelentése is befutott. A császári ezredes tudomásul adta azt, hogy az erődítést egy nagyobb török seregnek július 24-én átadta.

A haditanács az utóbbiból az ellenség közeledésére következtetett s ezért a visszavonulás folytatása mellett döntött.⁵⁰ A határozatot tett követte s a császári fősereg július 25-én Lugost érte el.

A császári fősereg gyorsütemű⁵¹ visszavonulása ez esetben minden jelentésnél jobban beszélt. III. Károly most már

⁵⁰ *Bécsi Kriegerschrip*: Manuscripte 22; 5—1—19.

⁵¹ A visszavonulás alatti menetteljesítményére jellemző, hogy míg előnyomulásakor a Karánsebes és Kornya közötti 40 km-es távolságot 6 nap alatt tette meg, addig most ugyanez az út 3 menetnapjába került.

nem adott hitelt a mehádiai győzelemről szóló tudósításoknak. Az sem befolyásolta, hogy a hadseregtől érkező Preysing tábornok, aki a jelentést vitte hozzá, egy pár török győzelmi jelvénnel is kedveskedett.

Az uralkodó, aki a hadműveleteket elsősorban politikai szempontból bírálta el s aki a Rákóczi-féle vállalkozás miatt különösen Erdélyt féltette, súlyos véleményt mondott a császári főserg működéséről. Főként azt kifogásolta, hogy a kornyai csata után az egész hadsereg nem vonult nyomban Orsova alá, ahol állva kellett volna maradnia. Visszavonulása után Orsova, a Bánát, sőt Erdély elvesztésével lehet számolni.⁵²

A szemrehányások természetesen javarészt a hadműveletekért felelős Königseggnek szóltak. A császári harag a tábornagy személye ellen irányult, s a Lotharingiai Ferenc herceghoz intézett egyik császári kézirat már ebben az időben felvetette Königsegg felmentésének gondolatát.⁵³

Ugyanez a császári levél a herceggel szemben elnéző, sőt bizonyos fokig elismerő hangú volt. A július 14-én megtartott haditanács alkalmával egyedül Lotharingiai Ferenc javasolta az előnyomulást. III. Károly ezt veje javára írta, s viszonzásul felmentette őt az alól a kötelezettség alól, hogy jövőben a haditanács határozatához kösse magát. „Ezentúl azt tegye, — írta az uralkodó — amit becsülete és a kereszténység érdeke megkíván.“

A súlyos szavak azonban az eseményeket nem tudták feltartóztatni. A kifogásoló császári levelek a herceget egyébként sem találták már a táborban.

Königsegg tábornagy továbbirányította hadseregét. Mindenekelőtt a Dunát akarta elérni s ezért a Temes mentén nem Belgrád, hanem Új-Palánka felé igyekezett. Hogy ezzel tulajdonkép mi volt a célja, azt az egykorú hadműveleti iratokból nem tudjuk megállapítani. Ő maga is csak azzal érvelt, hogy a Duna mentén hadserege élelmezése a legkönnyebben oldható meg. Lényegesebb körülményt nem hozott fel.

Az adott helyzet mérlegelése után a következőkre kell következtetnünk: A császári főparancsnok valószínűleg abban bízott, hogy Új-Orsova az ostromló török főserget hosz-

⁵² „...Ich bin also umb so mehrers amsonst hierüber betroffen worden, als Ich leyder besorge daß diese fatale zurückziehung den Verlust von Orsova und des ganzen Bannats ja wohl gar des Fürstentums Siebenbürgen nach sich ziehen werde...“ (*Bécsi Staatsarchiv*: F. 527.)

⁵³ „...so ist doch Königsegg auch an der unglücklichen inaction nach der Einnahme von Mehadia Schuld, und könnte selber, wenn es Euer Liebden für gut befinden, von der Armee abgerufen werden.“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 5—1—19.)

szabb ideig fogja foglalkoztatni. Kedvet nem igen érzett arra, hogy a szorongatott vár felmentésére menjen. A másik oldalon viszont Belgrádot egyelőre veszély nem fenyegette. Visszavonulása céljául mindezek következtében Belgrád és Orsova közötti harmadik pontot keresett. Így eshetett választása Új-Palánkára. A császári hadseregpáncsnokok egyébként is, ha pozitív hadműveleti céljuk nem volt, rendszerint az Alsó-Duna mentén kötöttek ki.

Königsberg Lugos mellől továbbvonulva, seregével Versecen át augusztus 15-án Temeskubinra ért. Később a Dunán átkelt s 18-án Szemendria közelében ütött táborn. Itt érte augusztus 22-én az Új-Orsova elestéről szóló lesújtó hír.

VI. Új-Orsova (Ada-Kaleh) meghódolása. (1758 aug. 15.)⁵⁴

1. A vár.

A török birodalommal folytatott hosszantartó háborúskodások alatt Belgrádon kívül talán egyik hely sem játszott hadászatiilag olyan fontos szerepet, mint Orsova környéke. Közvetlen a Duna balpartján épült a helység s a Cserna folyó torkolatánál állt őrt, biztosítva a Temesi-bánságba vezető völgyoszorost, a tőle valamivel lejjebb keletkezett 1½ km hosszú és derékban 400 m széles sziget pedig természetes akadályként zárta el ezt a hatalmas víziútat.

E két, feladatában egymást kölcsönösen kiegészítő pont közül, idők folyamán különösen az utóbbi jelentősége nőtt meg. A török uralom alatt — katonai tekintetben — még különbséget nem igen találunk közöttük. Mindkettő kezdetleges földsáncokkal volt ellátva. Buda visszafoglalása s a

⁵⁴ 5. térkép.

MAGYARÁZAT:

- A. Ó-Orsova laktanyaszerű erősítése.
- B. A Duna jobbpartján emelt kisebb, sáncszerű erőd.
- C. Erzsébet erőd.
- D. Török ostromlövegek.
  1. Károly bástya.
  2. Eugén „
  3. Wallis „
  4. Mercy „
  5. Laktányák.
  6. Nyugati és keleti ravelinek.
  7. Viddini kapu.
  8. Bánáti „
  9. Belgrádi „
  10. Szerb „
  - 11., 12. Kazamátákkal ellátott külső védőművek.

közvetlen utána következő idők változatos harcai⁵⁵ közepette sem jutott előtérbe a sziget jelentősége. Sőt az 1699-i karlovcici béke után, amely a Temesi-bánságot török fennhatóság alatt hagyta, még úgylátszik mintha Ó-Orsován nyugodnék a fősúly. A törökök az itteni földvárat laktanyaszerű épülettel erősítették meg (A), s ugyanekkor véle szemben, a Duna jobbpartján egy kisebb, sáncszerű erődöt emeltek (B). Ez némiképp érthető is. A törökök ekkor már inkább védelemre szorítkoztak és így elsősorban a még fennhatóságuk alá tartozó magyarországi területrésszel való összeköttetést tartották szem előtt.

Megváltozott azonban a helyzet akkor, amikor az 1718-i passzarovici béke Ausztriának Szerbia és Bosznia északi felét juttatta a Havasalföldnek hozzávetőleg az Olt folyóig terjedő szakaszával egyetemben. A bécsi udvar, tekintettel keleti terjeszkedési céljaira, nem a Cserna völgyének, hanem a Duna hadászatiilag rendkívül értékes közlekedési útjának tulajdonított nagyobb fontosságot. A sziget egyszeriben kettős feladat betöltésére vált alkalmassá. A folyó természetes csapajtójaként biztosította egyrészt a Belgrád és Orsova közé eső Dunaszakaszt, másrészt lehetővé tette a Kárpátok hegylánca által elzárt császári Havasalfölddel való gyors összeköttetést.

A császári hadvezetőség felismerve a sziget hadászati jelentőségét, a passzarovici béke után lázas igyekvéssel fogott a hely kiépítéséhez. A munkálatokat, Savoyai Jenő terve alapján, eleinte a Temesi-bánság katonai parancsnoka, Mercy tábornok irányította. Ó-Orsovát nem fejlesztette. Ez az erőd ugyanolyan állapotban maradt, amint azt a törökök elhagyták. Mercy ide csak kisebb helyőrséget tett. Véle hozzávetőleg egymagasságban, a Duna jobbpartján emelt sáncvárral pedig egyáltalán nem törődött. Ezt az idő vasfogainak gondjaira bízta. Annál nagyobb eréllyel látott a sziget megerősítéséhez. Fáradtságot és akadályt nem ismerve, messze idegenből hozatott építőmestereket. A javarészt földhányásszerű erődítés helyére komolyabb, kőből épült vár került. Az építkezés folytatásával Mercy után a vár első katonai parancsnokát Casiner alezredest bízta meg. Ez utóbbi a munkála-

⁵⁵ Orsova először az 1687-i győzelmes hadjárat során került császári kézbe. Ez évben Veterani altábornagy oszlopa Lugoson és Mehádián át Orsováig nyomult. A hely ettől az időponttól kezdve az 1718-i passzarovici békéig, a változó hadiszerekenese következtében sűrűn cserélt gazdát. 1689-ben, majd a következő 1690. évben rövid időre a törökök oldalán küzdő Thököly csapatai szállták meg; még az utóbbi évben azonban császári kézbe került vissza, csak azért, hogy az 1699-i karlovcici béke ismét török uralom alá csatolja. Ez a helyzet egészen az 1717 augusztus 16-án lezajlott belgrádi császári győzelemig tartott, amikor a törökök sietve elhagyták Orsovát.

tokat továbbfolytatta s a szigetet fokozatosan a korszerű vár-építkezés vívmányaival ellátott erődítéssé fejlesztette. Az utolsó simítások 1737-ben történtek. Ekkor már állt a vastagfalú főmű, mely négy, oldalozó lehetőséget biztosító, szögben kiugró bástyával rendelkezett (1, 2, 3, 4). Udvarában hosszas, téglalakú laktanyaépületeket (5), külső előterében pedig két ravelint látunk (6). A várnak négy kapuja volt (7, 8, 9, 10): a sziget mindkét csücskén a hajók feltartóztatására szolgáló kazamátákkal és lövegekkel ellátott külső védőművek álltak (11, 12). A folyó szélesebb, alsó ágának pásztázása végett, a szigettel szemben a szerb oldalon, egy kisebb, két bástyával és egy magaslaton lévő figyelőtoronnyal rendelkező védőmű épült, melyet a császárnő tiszteletére Erzsébet várnak kereszteltek el (0).

A sziget előtérbe jutott katonai jelentőségének tudható be az a változás is, mely évek hosszú sora alatt az elnevezés terén jelentkezett. Ó-Orsova néven eredetileg is közvetlen a Duna balpartján lévő megerősített helységet értették. Azt, amelyik a Cserna völgyén át a Magyarországra vezető utat biztosította. Új-Orsova néven azonban ebben az időben nem a szigetet, hanem azt a kisebb erődöt emlegették, melyet a törökök a karlovici béke után Ó-Orsovával szemben, a Duna jobbpartján emeltek (B), s amely később a császári uralom alatt pusztulásnak indult.⁵⁶ Amikor azután a sziget vára kiépült. Új-Orsova neve erre szállt át.

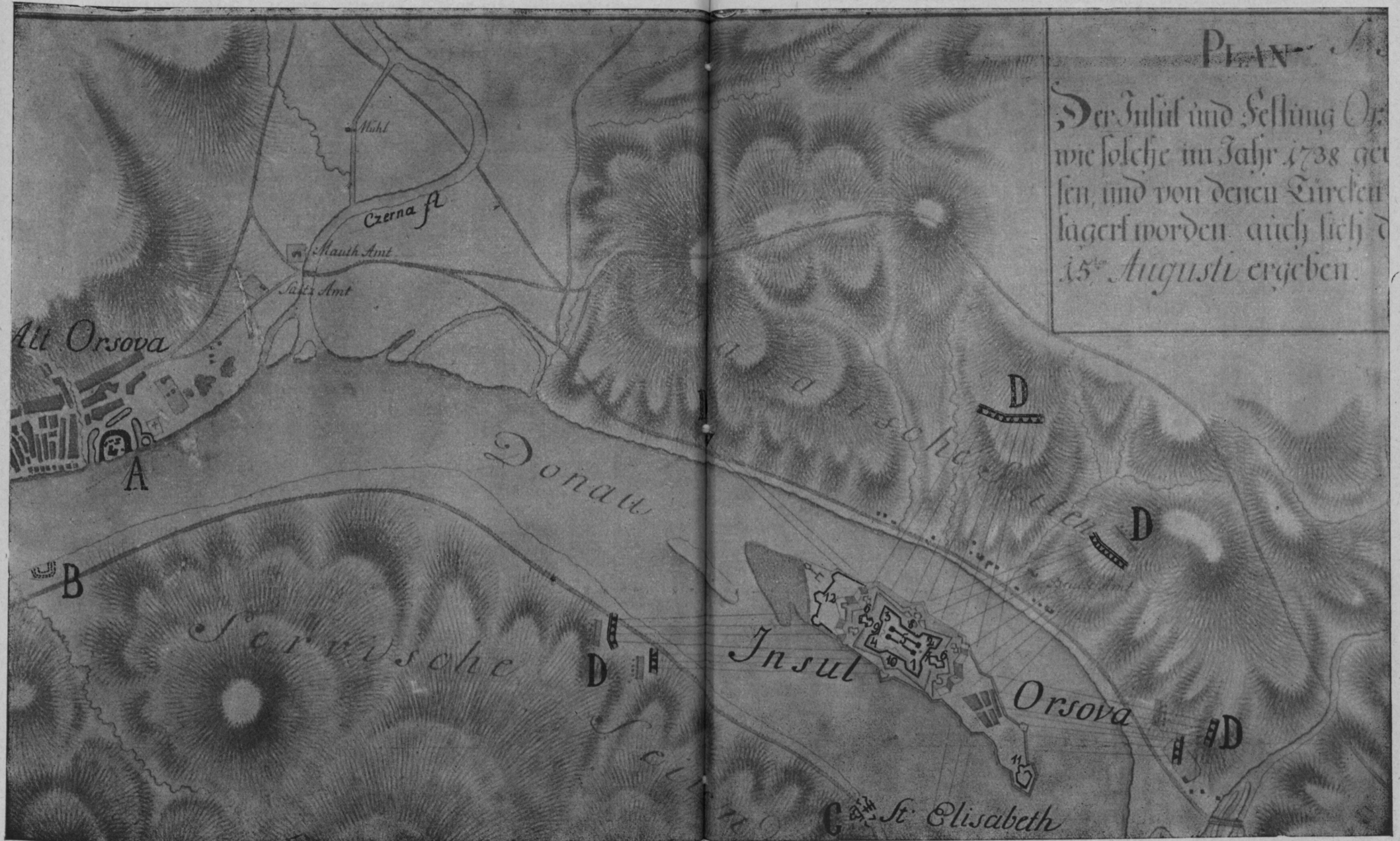
Amennyire uralkodott a sziget a folyamon, éppen annyira ki volt szolgáltatva a környező magaslatoknak. Közvetlen közelében a folyó mindkét partját meglehetősen meredeken eső hegyoldalak szegélyezik, melyek az ostromlövegek rejtett elhelyezésére kiválóan alkalmasak voltak. Az ostromló e magaslatokról a vár udvarának legelrejtettebb zugába szabadszemmel is beláthatott.

2. A vár ostroma. Meghódolása.

A várat megszálló császári erő hozzávetőleg 2000 főre rúgott, ebből 236 fő az Erzsébet várban volt elhelyezve. Védőrsége 120 könnyebb és 42 nehezebb löveggel rendelkezett. Parancsnoka Kehrenberg ezredes volt.

A török nagyvezér — amint már említettük — mindenképp előtt Új-Orsovát akarta kézrekeríteni. E célja elérésére — míg ő maga ereje zömével Nis közelében várta be a fejleményeket — közvetlen a Temesi-bánságba betört nagyobb

⁵⁶ Ez a pusztulás meglehetősen rohamos volt. Az 1738-ban készült s a bécsi Kriegsarchivban ma is fellelhető térképeken az erődítés helyén már csak szaggatottvonalú romjelt találunk.

PLAN

Der Insul und Festung Orsova
 wie solche im Jahr 1738 ge-
 sen, und von denen Türcken
 lagert worden. auch sich d
 15ten Augusti ergeben.

török sereg nyomában egy másikat az orsovai sziget elfoglalására irányított. Ez utóbbi török sereg, Mohammed szerasz-kier vezetése alatt, május 12-én ért a vár alá s nyomban az ostrom előkészületeihez látott.

A török ostromlővegek május 29-én szólaltak meg. Tűzüik — mivel a törökök a környező magaslatokról a vár minden pontját látták — már az első nap hatásosnak bizonyult. A császári gyalogság a kazamátákban keresett menedéket s jóformán csak éjszaka mert mutatkozni. A várat megszálló csapatok helyzetéről Kehrenberg ezredes többek közt ezt írta egyik jelentésében: „Ha az ember előlről fedezést keresett, hátulról egész a talpáig ellenséges tűzbe került.”⁵⁷ E hadjárat egyik török forrásműve pedig az ostromlővegek tűzének hatását a következő színes leírással örökítette meg: „Midőn a hitetlenek az erős szavú ágyúkat hallották s a folytonos csatározások tüzeitől a falakon a vér és fekete por különféle színben szétáradott, miként a felhő a Duna vizét különféle színűvé teszi s az ostromlott hitetlenek a lőpor villámaitól fejüket sem mutathatták a fal nyílásainál, ekkor félelem és rettegéssel lelkök elszorult.”⁵⁸

Időközben azonban váratlan esemény zavarta meg az ostromot. A viddini pasa a július 4-én lezajlott kornyai csata után visszavonult s az orsovai sziget felé közeledett. Pár nap múlva, július 9-én Mehádia is meghódolt az előnyomuló császári fősereg előtt. Ezek az események az ostromló török sereg parancsnokát megfontolásra készítették. A Temesvár felé előreküldött sereg gyors visszavonulásából nagyobb arányú török vereségre következett s ezért július 10-én az ostromot félbeszakította s a vár közeléből seregével gyorsan elvonult.

Csakhogy a Nis környékén táborozó Jegen Mohammed nagyvezér résen volt. A császári fősereg közeledésének hírére elindult s a visszavonult török seregeket feltartóztatva, azokkal együtt tartott Új-Orsova felé. A török fősereg július 13-án ért a sziget közelébe, s mivel közeledésére most a császáriak fordultak vissza, minden akadálytól menten foghatott a vár második körülféréséhez.

A Duna mindkét partján felállított ostromlővegek július 18-án kezdtek lőni (D). Hatásuk ugyanolyan volt, mint az ostrom első szakaszában. A várőrségen a tehetetlenség érzetéből eredő kedvetlenség s lehangoltság vett erőt. A nyomott hangulat elhatalmasodásához hozzájárult az a körülmény is,

⁵⁷ *Fritz*: Orsova und die Inselfestung Ada-Kaleh. (Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs, 1878. évf. 402. old.)

⁵⁸ *Sakir bej és Szubhi*: III. Károly háborúja a törökökkel 1737—1739. Hadtörténelmi Közlemények 1892. évf. 362. old.

hogy a császári várak felügyelője, de Beauffe altábornagy az ostrom alatt meggondolatlan kijelentésekre ragadtatta magát. Ez a császári tábornok, aki, történetesen épp szemleúton lévén, a körülzárt várban rekedt, a tisztikar előtt többek között a megszálló erő elégtelen voltát hangsúlyozta, s árulónak nevezve dühösen szidalmazta azt, aki a várat megépítette. Kijelentései természetesen a legénység füléhez is eljutottak. A következmények nem maradtak el. A fegyelmezetlenség először a szerb nemzetiségű csapatok között ütötte fel fejét. Ezek a parancsok teljesítését megtagadták s egyszerűen kijelentették, hogy csak a kazamatákban hajlandók szolgálatot teljesíteni.⁵⁹

A várórség között elharapódzott szellemi leromlások az sem segített, hogy augusztus 6-án, váratlanul külső segítség érkezett a várba. Königsegg tábornagy, aki ekkor már Versec környékén táborozott, Belgrád alól két felfegyverzett csajka kíséretében négy eleséggel megrakott hajót indított Új-Orsova felé.

A szállítmány azonban, mely az egyik török őrséggel megrakott dunai sziget mellett szerencsésen elhajózott, nem sok jót hozott. Sőt, — a védők helyzetét csak rosszabbra fordította. Az ostromló török sereg vezére ugyanis a példán felbuzdulva, maga is hasonló vállalkozásba fogott. Erre a gondolatra készítette őt az a körülmény is, hogy csapatait a folyó gyors sodra miatt csak a sziget felső, nyugati sarkán tehette partra. Pár nap múlva török csajkák tűntek fel a Dunán s felfelé evezve sikerült nekik a vár tüzéinek minden erőfeszítése ellenére a sziget mellett elhaladni. Az első sikeres próbálkozás után a török nagyvezér elhatározta, hogy csapatai egyrészét hajón a szigetre szállítja s a várat megrohanja. A tervet tett követte s a folyón nemsokára megjelenő török gyalogosokkal megrakott csajkák és dereglyék a várbelieknek maguk is elárulták a készülődés célját.

A partraszállás végrehajtása előtt azonban, augusztus 13-án, megadásra szólító felhívás érkezett a várba.

A császári őrség ellenálló ereje ekkor már jóformán végét járta. Sorai között járványos betegség lépett fel: létszáma a felére olvadt. Maga a vár parancsnoka, Kehrenberg ezredes is betegen feküdt. A felszólításra mindenekelőtt de Beauffe altábornagy véleményét kérte ki. Ez a vár átadását javasolta. Kehrenberg ekkor tisztikarához fordult. írásbeli nyilatkozattételre szólította fel alárendeltjeit. A császári tisztek viszont vonakodtak a vár átadásához hozzájárulni s kijelentették,

⁵⁹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 3—4—19.

hogy az ellenség partralépése esetén — ha parancsnokuk is úgy akarja — a végsőkig ellenállnak.

Kehrenbergnek nehezebbre eshetett a választás. Hosszas megfontolás után mégis a vár átadása mellett döntött s augusztus 15-én helyőrségével elvonulva, a Belgrád környékén álló császári főszereg felé vette útját.⁶⁰

VII. A hadjárat befejezése. Következmények.

Új-Orsova török kézre jutása után a fiatal Rákóczi és a porta között létrejött egyezménynek és az eredeti török haditervnek megfelelően most jött el az ideje annak, hogy a nagyvezér egyrészt az első, kevés szerencsével megkísérelt magyarországi betörést megismételje, másrészt Belgrádot elfoglalja. Az előbbiben, vagyis a magyarországi nagyobb hadművelet sikerében joggal bízhatott is. Főként azért, mert az a török sereg, melyet Új-Orsova második körülfárása után küldött a visszavonult császári főszereg üldözésére, ekkor már Mehádián kívül Lugost is kézbekerítette. A Temesvár felé vezető út tehát biztosítva volt Rákóczi részére. A török nagyvezér ismét a viddini pasát bízta meg a feladat végrehajtásával. Augusztus 25-én Rákóczit is értesítette, azaz az üzenettel, hogy készülődjön, mert 50.000 főnyi sereggel Temesvár felé mehet. A nagyszabású vállalkozást azonban az utolsó pillanatban egy váratlan körülmény hiúsította meg. A viddini pasa ugyanis a feladatot lehetetlennek minősítve, megtagadta az engedelmességet.⁶¹ A nagyvezér erre, szorult helyzetében, kénytelen volt tervét elejteni s erről másnap, vagyis 26-án a fiatal Rákóczit is értesítette.⁶²

A török nagyvezérnek hirtelen, egyik napról a másikra történt tervváltoztatása gondolkodóba ejt, s ezért közbevetőleg e kérdés alaposabb tisztázását véljük szükségesnek. E korról foglalkozó újabb magyar történetírás a Rákóczi-féle vállalkozás elmaradását két körülménynek tudja be. Először: abból, hogy a magyar önkénteseknek és hadiszökevényeknek Rákóczi csapatához való nagyobbarányú csatlakozása elmaradt, a török nagyvezér arra következtetett, hogy Rákóczinak Magyarországon gyökere nincs; másodsor: a beteges Rákóczi Csernavodába, illetve Viddinbe történt érkezése után, az ügy iránti különösebb érdeklődésnek nem mutatta jelét.

⁶⁰ *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 410; 1758—9—12.

⁶¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 3—1—19.

⁶² „A vezér azt izené tegnap a fejedelemnek, hogy készüljön, mert 50 ezer emberrel Temesvár felé mehet. Ma pedig meg izené, hogy nem is kell Erdélyről gondoskodni, hanem arról, hogy véle Vidin felé mennyünk.” (Mikes 1758 augusztus 26-án kelt levele.)

Kétségtelen, hogy ezek a körülmények is közrejátszhattak abban, hogy a nagyvezér a viddini pasa ellenszegülése után a vállalkozásról — minden további erőszakot mellőzve — lemondott, de ezeknek önmagukban semmi esetre sem lehetett döntő jelentőségük. Már csak azért sem, mert mindkettőt — a magyarok csatlakozásának elmaradását és Rákóczi betegségét — régóta tudta, s ezért alig tételezhetjük fel, hogy egyik napról a másikra történt tervváltoztatását ezek az előzőleg tudott dolgok idézték elő. Mellesleg említve azt a feltevést sem fogadhatjuk el, mintha a nagyvezér a magyarok csatlakozásának elmaradásából a vállalkozás életképtelenségére következtetett volna. Ennél sokkal jobban lehetett tájékozva a magyarországi viszonyokról.

Abból, hogy a török nagyvezér az első sikertelen magyarországi betörés és Új-Orsova várának július 15-án, másodízben történt körülzárása után nyomban még egy sereget küldött a császáriak üldözésére, csak arra következtethetünk, hogy a Rákóczi-féle katonai vállalkozás mellett az utolsó pillanatig megmaradt. A dolgok logikus rendjét nézve tehát csak egy meglepetésszerű, előre nem várt esemény húzhatta keresztül számítását. A legvalószínűbb e szerint is az, hogy a nagyvezér következetesen felépített terve a viddini pasa ellenállásán omlott össze. A török vezérek közötti egyenetlenkedés különben sem volt szokatlan jelenség a szultán hadseregében. Maga a nagyvezéri méltóság is meglehetősen ingatag alapokon nyugodott s igen könnyen siklott át egyik kézről a másikba. A két török vezető közötti ellentét hátterébe talán a legjobban világít be az a tény, hogy Jegen Mohammed nagyvezér helyére a következő évben épp a viddini pasa került. Ugyanaz, aki ellenszegülésével a vállalkozást elgáncsolta.

Hogy ez utóbbit mi bírhatta rá a nagyvezérrel szembeni engedetlenségre, vagyis a kapott parancs megtagadására, azt már jóval több homály fedi. Ennél a pontnál csak összefüggés nélküli adatokra támaszkodhatunk, amelyekből épp ezért nem is igyekezzünk semmiféle következtetést levonni. Ezeket minden megjegyzés nélkül csupán egymás mellé helyezzük. Az előzmények során emlékeztünk meg arról, hogy Erdély katonai parancsnoka, Lobkowitz herceg, aki a törökországi császári kémszervezetet irányította, már akkor jelentette a fiatal Rákóczi katonai vállalkozásának tervét az Udvari Haditanácsnak, amikor arról a fejedelemjelöltön kívül csak Bonneval tudhatott. Adataink vannak arra is, hogy a bécsi udvar megfelelő anyagi áldozatoktól sem riadt vissza, hogy Bonneval gyűlöletét enyhítse, s ennek befolyását a törökök között érdekeinek megfelelő vágányokra terelje. Végül tud-

nunk kell azt is, hogy ezt a renegát török tábornokot a vidini pasához meghitt baráti kötelek fűzték.

Rákóczi elejtésével a Magyarországra való bevonulás lekerült napirendről. A török nagyvezér másik terve, vagyis Belgrád elfoglalása elé azonban nem gördült különösebb akadály. Ez a második hadműveleti cél szinte természetes volt s ezért Königsegg tábornagy a nélkül, hogy a török részen történekről tudomása lett volna, szinte ösztönszerűleg, Szemendria alól a Duna jobbpartján Belgrád felé tartott. A császári főszereg augusztus 26-án Grockánál, 28-án Vincsánál, szeptember 6-án pedig közvetlen Belgrád előtt ütött tábornot.

A császári főszereg helyzete ezekben a napokban valóban szánalmas volt. A hadifáradalmak, veszteségek s a különböző járványos betegségek elharapódzása után számban megcsökkenve s lelkileg megviselve, jóformán odatapadt a belgrádi vár falaihoz. Bár Königsegg az udvarhoz intézett jelentéseiben a vár támogatásának szükségességét hangsúlyozta s hadserege intrikusaira gyanakodva eleve tiltakozott a kishitűség vádjá ellen,⁶³ igazában nem ez volt a császári hadsereg Belgrád alá vonulásának oka. A parancsnokaival egyetemben szellemükben megviselt császári csapatok ösztönösen oltalmat kerestek a jól megerősített erőd közelében. Ezt igazolja az a tény, hogy amikor az egyik török sereg szeptember 15-én a közelben levő Szemendriát elfoglalta, a császári gyalogság a várba vonult, a lovasság pedig sietve a Száván igyekezett áthajózni, hogy egyelőre Zimony mellett foglaljon állást. Az előnyomuló törökök szeptember 17-én értek Belgrád közelébe s Rómer altábornagy 7 lovas ezreddel csak ügyel-bajjal tudta az áthajózás megakadályozásának veszélyét elhárítani. Pár napra rá, szeptember 19-én Új-Palánka is ellenséges kézre jutott s a török hajóhad Belgrád közvetlen közelében tűnt fel.

A császári főszeregbe az sem tudott lelket önteni, hogy időközben, szeptember 10-én a visszatért Lotharingiai Ferenc herceg vette át a parancsnokságot. Sőt, úgyilátszik ő sem tudta kivonni magát a csapatai között uralkodott hangulat hatása alól, mert a szeptember 15-én megtartott haditanács

⁶³ „Ich bitte Euer Kay. May. lassen sich nicht von leuthen welche noch Kriegserfahrenheit noch deren Ländern rechte Kenntniss haben, bereden, vielweniger durch die theils ignorante und theils maliziose verläumderische Korrespondenzen aus der Armée verleithen lassen; als ob bei mir einige Kleinmüthigkeit die Objecta vergrössere...“

(Königsegg jelentése a császárnak. *Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn 1738, 408: 1738—8—7.)

határozatához, mely a törökök közeledésének hírére a meg-hátrálás mellett döntött, maga is hozzájárult.⁶⁴

A császári főszereg a végleges visszavonulásra felkészülve, egyideig még állva maradt, október 11-én azonban összes csapatai átkeltek a Dunán s Borcsán, Pancsován és Nagy-beckerekén át november elején téli szállásukba vonultak.

A bécsi udvar, amely éber szemmel s a legfinomabb mű-szer érzékenységgel követte a hadszíntér eseményeit, a császári főszeregnek a Temesi-bánságból történt visszavonu-lása után tüstént közbevetette magát, hogy az események további tragikus kifejlődésének útját szegje.

A környai és mehádiai csaták kétes értékét most már világosan látta, s semmikép sem tudott belenyugodni abba, hogy ez a hadjárat évi eredmény nélkül záruljon le. Szemrehányások, utasítások és bátorítások érkeztek a császárvárosból a Belgrád környékén táborozó főszereghez. Cél-jük az volt, hogy a csüggedő hadseregbe lelket öntsenek s azt a török derékhaddal döntő csatára kényszerítsék. A császárúdvár mindenáron valami reális, kézzelfogható hadi-sikert kívánt a hadseregtől. Olyat, amelynek alapján a törö-kökkel elfogadható békét köthet. Különösen erőre kapott ez a vágy Új-Orsova várának ellenséges kézre jutása után. Bécsben nem Belgrádot, hanem főként Erdélyt féltették s Közigseggőtől azt kívánták, hogy azonnal Új-Orsova vissza-foglalására siessen. Ezekben a napokban különösen nagy volt az ijedelem a császárvárosban. Nemcsak Rákóczi József vállalkozása miatt, hanem azért is, mert az orosz hadjárat kimenetele felől meglehetősen aggasztó hírek érkeztek. Az orosz főszereg, melynek Münnich tábornagy vezetése alatt a Dnyeszter melletti Bendert kellett volna elfoglalnia, meg sem kísérelte a folyón való átkelési, vagy a vár ostromát, hanem augusztus vége felé egyszeriben visszafordult s dolgavége-zetlen téli szállásába vonult. A bécsi udvar attól félve, hogy a Dnyeszter mentén felszabadult török sereg Rákóczi támo-gatására Moldvából, vagy a Havasalföld felől tör be Erdélybe, kétségbeesve követelte a cári főszereg visszafordí-tását. A cárnő azonban hiába utasította Münnichet a közös haditervben vállalt kötelezettség teljesítésére. Az orosz tábor-nagy hajthatatlan maradt.⁶⁵

⁶⁴ „so sei ich ebenfalls denen übrigen Meinungen beigetreten, den Feind, wenn er mit aller Macht kommet nicht zu erwarten.“
(*Bécsi Kriegsarchiv*: Feldakten Ungarn. 1758, 410; 1758—9—8.)

⁶⁵ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 5—1—19. Feldzüge der Russen im Jahre 1758.

Hozzájárult ehhez, hogy a császári főszereg parancsnoka is vonakodott Új-Orsova visszafoglalására menni. Megcsappant létszámára s hadserege kimerültségére hivatkozva tért ki a feladat teljesítése elől. A császár Königssegg ellenvetésére haragosan kifakadt: „Fájdalom, hogy valahányszor azt kívánom hadseregemtől, hogy az ellenséggel szembeszálljon, mindannyiszor gyöngé létszámára hivatkoznak, ha pedig fáradságot és áldozatot nem ismerve azt megerősítem, akkor az élelemhiányt hozzák fel ürügyül... Bezzeg amikor a kenyéradagok felvételéről van szó — folytatja a császári levél — az ezredek legtöbbször egyszeriben teljes létszámmal jelentkeznek.“⁶⁶

Königssegg tábornagyot azonban a császári szemrehányás sem puhította meg. Tovább hadakozott Új-Orsova visszafoglalásának gondolata ellen s egyik jelentésében meglehetősen ideges hangon kelt ki a katonai tudományokban járatlan és a viszonyokat felületesen ismerő császári tanácsadók ellen.⁶⁷

III. Károly a császári sereg főparancsnokával vívott küzdelembe idővel belefáradt. Belátta, hogy idős s tehetetlen tábornokával nem sokra megy. Az ellenségről érkezett hírek hatása alatt, melyek egyrészt Rákóczi vállalkozásának elmaradásáról, másrészt a Belgrád elleni készülődésekről számoltak be, lassan beletörődött abba, hogy hadserege a Száva torkolata közelében maradjon.

Éktelen haragra gerjedt azonban akkor, amikor Königssegg Belgrád alól is visszavonult: „Sohasem hittem volna — írta felháborodásában, — hogy a hadsereg még arra sem lesz képes, hogy Belgrád ágyúinak támogatása mellett az ellenséggel szembeszálljon.“⁶⁸

⁶⁶ „Nur allein sei zu bedauern, daß so oft man an Feind kommen, und mit selbem eine Schlacht wagen solle, die Armee viel zu schwach angeben, und da man sich solche zu verstärken alle Mühe und ungemaine Kosten anwende, für selbe keine Subsistenz zu finden vorgeschützt werde... wo unterdessen gleichwohl, wenn es auf die an denen Magazinen herzuziehende Brod-Portionen ankomme die Regimenter mehrentheils complet seyn werden.“ (*Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 22: 5—1—19.*)

⁶⁷ „Um meine Meinung freimütig zu eröffnen muss ich bekennen, daß der Antrag über Maidanbeck bis Persa Palanka zu gehen und Orsova mit Beihülfe des Fürsten von Lobkowitz zu bloquieren, eine solche idée seye, daß ich nicht begreife wie man solche seiner May, habe vortragen können, wenigstens Leute die nur die geringste militaire Begriffe und nur superficielle Känntniss der Situation deren Ländern und Umstände haben...“ (*Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 22; 5—1—19.*)

⁶⁸ „...jedoch hätte ich auch niemahlen vermuthet, dass solche unter deren Stücken von Belgrad einen anrückenden Feind begegnen zu können, ausser Stand seyn würde...“ (*Bécsi Kriegsarchiv: Manuscripte 22: 5—1—19.*)

Bár Belgrád ostromára az idő előrehaladottsága miatt nem került sor, a második hadjárat évi császári balsikere mindenekelőtt azzal a következménnyel járt, hogy a porta a már szeptember elején megindult békealkudozásoknál mégjobban megkötötte magát. Az elmaradt magyarországi hadművelet ellenére is kitartott eredeti követelése mellett s a fiatal Rákóczi számára Erdélyt követelte. III. Károly természetesen élénken tiltakozott a fejedelemjelöltnek Erdélyre támasztott igénye ellen. Arra hivatkozott, hogy ez a fejedelemség a karlovíci béke előtt sohasem tartozott a Rákóczi-családhoz, hanem utoljára is Apafié volt.⁶⁹

A balsikerrel zárult hadjárat által súlyos helyzetbe került császári udvar szokásos megtorló intézkedései nem maradtak el.

III. Károly már Orsova, illetve Mehádia alól történt visszavonulás után felvetette Lotharingiai Ferenc herceg előtt a hadműveletekért felelős Königsberg felváltását. Ehhez a gondolathoz mindannyiszor visszatért, valahányszor a tábornagy újabb tehetetlenségének adta bizonyítékát.

Jellemző azonban, hogy a megtorló császári kéz jóval elnézőbb volt, mint az előző évben, a protestáns vallású Seckendorffal szemben. Annak ellenére, hogy az előző év katonai veszteségei meg sem közelítették azt a károsodást, mely a bécsi udvart Új-Orsova török kézre jutásával sújtotta, s e mellett a császári sereg visszavonulása, az ellenséggel való megütközéstől való húzódozás a félelem látható bélyegét sütötték a császári fegyverekre, a felelősséget viselő Königsberg elég humánus elbánásban részesült. III. Károly — haragja dacára — még a császári főseregnek Belgrád alól történt visszavonulása után is kiméletesen emlékezett meg vejéhez intézett levelében Königsbergről. Legfőbb hibájául nemtörődömségét és gőgjét hozta fel, aki ilyenkor, az év vége felé kiújuló köszvényével is bajlódik. A császár e levelében vejét arra kérte, hogy szépszerével bírja rá a tábornagyot, hogy hagyja el a hadsereget.⁷⁰

⁶⁹ „... Auf die Abtretung des Fürstenthums Siebenbürgen ist absolute nicht zu gedenken, umb so mehr als auch vor dem Carlovizer Friedens Tractat dieses Fürstenthumb der Ragozyschen Familie nicht zugehöret hat, sondern leztens von dem Abaffy besessen worden Meinem Erzhaus aber durch so viele umstrittige und bündigste titulos zu gefallen ist...“ (*Bécsi Staatsarchiv: Kriegsakten 527.*)

⁷⁰ „Der F. M. ist ein guter auch vernünftiger Mann, hat aber das militare lang ausgesetzt und ist auch Euer Liebden seine Nonchalance, Hochmuth und anderes bekannt, von welchem wir viel und oft mit einander geredet haben, fehlt ihm auch die Erfahrungheit, nicht weniger die natürliche Activität; anbei ist er in die Länge auch hier bei dem Kriegsraht nötig; — dürfte ihm auch im Herbst das Podagra nicht aus-

Csak a hadjárat befejezése után, egyik november 16-án kelt legfelsőbb kézirat mentette fel Königseggét, a parancsok figyelmen kívül hagyása, s írásbeli jelentéseinek a császár személyét bántó hangja miatt, az Udvari Haditanács elnöki méltóságától s őt egyidejűleg a császárnő főudvarmesterévé nevezte ki.

Annál súlyosabban csapott le a megtorló igazságszolgáltatás Új-Orsova átadóira. Kehrenberg ezredes a várban rekedt de Beauffe altábornaggyal s a vár összes tisztjeivel egyetemben haditörvényszék elé került. A két magasrangú császári tiszt a szégyenteljes ítéletet csak azzal kerülte ki, hogy mindkettő még a vizsgálat tartama alatt meghalt.

Réday István dr.

---

bleiben, und so wüsste nicht, ob nicht besser wäre, dass, wenn Euer Liebden nicht noch andere Ursachen dawider finden, zu veranlassen, dass er mit guter Art heraufkomme.“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 22; 3—1—19.)